

Rechtskundig Weekblad

Vereniging zonder winstgevend doel

Verschijnt elke zondag

Abonnementsprijs: 500 fr. per jaar

Postcheckrekening Nr 3185.22

Beheer en Redactie: Mr. René VICTOR, Justitiestraat, 21, Antwerpen

NATUURRECHT VANDAAG

Openingsles van de cursus van « Natuurrecht » gegeven aan de Universiteit te Gent door
Prof. W. CALEWAERT op 8 oktober 1959

...« toute règle de conduite a ses obscurs inventeurs, comme toute victoire ses soldats inconnus » (1).

In 1927 en in 1945 klinken, telkens als een wekroep, de titels van de werken van Charmont en van Rommen: « Renaissance du droit naturel » en « Die ewige Wiederkehr des Naturrechts » (2).

Heropbloei en terugkeer van het natuurrecht?

Vele tekenen wijzen in die richting.

Paus Pius XII vestigt er de aandacht op in een uiteenzetting, gehouden op 13 oktober 1955 (3).

Op 13 december 1958 wijdt de « Vereniging voor Wijsbegeerte des Rechts » een vergadering aan de bespreking van het onderwerp: « de huidige betekenis van het natuurrecht » (4).

De Belgische balie geeft blijken van belangstelling en onze tijdschriften, o.m. het « Rechtskundig Weekblad » en het « Journal des Tribunaux » tonen zich in 1954 gastvrij voor bijdragen over het natuurrecht (5).

Ook onze rechtspraak verwijst herhaaldelijk naar het natuurrecht, zowel ons Hof van Cassatie (6), als het Militair Gerechtshof (7), de Rechtbanken (8) en de Raden der Orde van Advocaten (9).

Hetzelfde geldt, in sterkere mate nog, voor de buitenlandse rechtspraak, vooral dan de Duitse en de Nederlandse en deze van de Internationale Rechtbanken (10).

Bovendien is de belangstelling vanwege de rechtsleer en de wijsbegeerte van het recht in sterke mate gestegen, zodat Van der Ven, bij de bespreking van het werk van Erik Wolf gewaagt van een « reusachtige vloedgolf » (11) en die bewering is niet overdreven als we even de talloze geschriften openslaan sedert 1943 tot op heden geheel of gedeeltelijk aan natuurrechtsproblemen gewijd.

Die belangstelling biedt zelfs een gevaar: vogels van diverse pluimage komen in dezelfde kooi terecht.

Aldus spreekt Langemeyer (12) van de strekking, die de suprematie van het ongeschreven recht aanvaardt en zegt (13): « Naar hun inhoud vertonen de antilegistische opvattingen de meest bonte schakeringen zowel van (meer of minder) filosofische fundering als van praktisch program ».

Ons komt deze opvatting als gevaarlijk voor. De vlag dekt niet langer de lading. Natuurrecht wordt

een soort verzamelwoord voor alle anti-legistische strekkingen. Natuurrecht wordt dan het geheel van « buitenwettelijke overwegingen, waarbij goede zeden, natuurlijke verbintenissen, dringende redenen, enz... te pas komen » (14).

Wanneer aldus in de naoorlogse periode wel blijken van belangstelling voor het natuurrecht bestaan, dan dienen wij voorlopig die brede doch wetenschappelijk gevaarlijke opvatting van het begrip te aanvaarden.

Dat die belangstelling echter blijvend is en eenzijdig in de zin van versterking van het natuurrechtsbegrip, kan, meen ik, niet worden bewezen.

Het moge voldoende zijn te verwijzen naar De Page, die reeds in 1939 sprak van de « persistance décevante » (15) van het natuurrecht, naar het dit jaar verschenen requisitoir van Hans Kelsen (16) en naar die ene paragraaf van Hélène Bernet (17), waar zij zegt: « Le vent a-t-il changé? Les voix hostiles au « droit naturel » (qui ne s'étaient jamais complètement tues) osent se faire plus fortes et plus nombreuses. Certains auteurs (ainsi H. Coing) renient leurs théories de naguère et, convertis à un positivisme modéré, s'abstiennent de prendre à nouveau officiellement position. Les tribunaux de leur côté n'affirment plus aussi solennellement l'existence de règles d'ordre supérieure, éternelles et communes à tous les peuples », ayant force de droit et s'imposant au pouvoir constituant lui-même. Et il est même parfois fait allusion, depuis quelques années, à un « éternel retour » du positivisme »...

In dezelfde zin spreken ook Scheuner (18) en Riezler (19) waar de eerste gewaagt van « Ermattung » en de laatste, in 1950 reeds er op wijst hoe het positivisme springlevend is en zijn bijdrage tot het « Festschrift Fritz Schulz » ironisch betitelt: « Der totgesagte Positivismus ».

En zelfs, wat ook d'Entrèves daarover moge beweren (20), in ieder geval staan wij thans verre van de opvattingen die bij de eeuwwending golden en die Gényn inspireerden als hij zegde: « En indiquant comme première et nécessaire direction dans la libre recherche du jurisconsulte, interprète du droit positif, les principes, révélés à la conscience et aperçus comme d'intuition par la raison humaine, je n'ignore pas, que je m'expose au reproche, d'en revenir à une

doctrine, démodée, et presque tombée en oubli, la doctrine du droit naturel» (21).

Van diezelfde Gény kwam — hoewel bedachtzaam en voorzichtig — de anti-legistische wekroep.

Want, zelfs zo men — althans wat « Science et technique en droit privé positif » (22) betreft — met Haesaert o.m. terecht van gekamofleerde metafysica spreekt, dan is de invloed niettemin zeer belangrijk geweest op het ganse rechtsleven van de eerste decennia onzer eeuw.

Met von Jhering (23) en Gény barst alles los onder de spanning die ontstaan was tussen enerzijds de exegese, gesteund op de onkreukbaarheid van de Code Napoleon en anderzijds de eisen van een gans gewijzigd sociaal bestaan. Van passief en steriel moet — dat wordt gepostuleerd — de interpretatie actief en vruchtbaar worden.

Aldus wordt de poort geopend voor alle a-legale stromingen, waaronder vanzelfsprekend deze van het natuurrecht.

Want, indien buiten de wet om, naar recht moet gezocht worden, dan is onze tijd van angst en onzekerheid, vanzelfsprekend geschikt om de neiging te voeden, die er in bestaat een objectief element te vinden om als basis en criterium van het recht te gelden (24).

Immers, het natuurrecht is door de voorstanders beschouwd als een materiële of reële rechtsbron en wij stellen vast dat al de auteurs, die de primaire rechtsbronnen opsporen, in zoverre overeenkomen dat ze het bestaan aanvaarden van een superieur beginsel, waaruit het recht is afgeleid.

Dit beginsel is het natuurrecht, waarvan het banaal is vast te stellen dat het meer voorkomt als een gemakkelijke formule voor allerlei verschillende standpunten, zoals we daarstraks reeds zegden, dan als een coherent corps van regelen (25).

Maar de belangstelling voor het probleem is niet steeds even groot geweest.

Zo zal de theorie van het natuurrecht, na de XVIIe en XVIIIe eeuwen te hebben beheerst, na in de XIXe eeuw bijna volledig te zijn geëclipseerd, heropleven in de XXe eeuw (26) gevolglijk niet alleen de reactie tegen de exegese, doch ook en vooral de geaardheid van onze tijd.

Als men de vraag stelt naar de hedendaagse woelingen in het recht, als — vooral in verband met oorlogsrechtspreek — het probleem van het onthoudingsmisdrijf oprijst (27), als, in hetzelfde verband de vraag wordt opgeworpen « Le procès d'Oradour dépassait-il la justice des hommes ? » (28), als Henri Baruk zegt dat we thans staan voor een kapitale wending t.o.v. het probleem der persoonlijkheid (29), als Karel Jaspers beweert (30): dat wat wij geschiedenis noemen afgelopen is, dat de geschiedenis wereldgeschiedenis is geworden, dat gans nieuwe horizons zich openen en hij Kierkegaard en Nietzsche citeert als originele denk-types, klaarblijkelijk passend bij de crisis van deze tijd (31), als we de verre echo van verscheurdheid op alle juridisch gebied waarnemen (32), dan menen we — hoe overzichtelijk ook — de belangrijkste redenen te hebben aangeduid van de gezegde heropbloei van het natuurrecht.

Immers, natuurrecht is geen bestendig verschijnsel. Het vertoont periodiciteit en doet zich gewoonlijk voor in onrustige tijden, zoals dat — op schitterende wijze — in een bondige synthese werd vastgesteld door Haesaert (33).

Want wat de filosoof Jaspers zegt met: « Als alles verloren gaat, blijft alleen over: « God is », kan de jurist uitdrukken met « als het wettenrecht verloren gaat, blijft alleen over: « het natuurrecht is » (34).

Of, met Haesaert kunnen we zeggen: « Le philosophe du pragmatisme semble avoir raison. Qu'est, en effet, la philosophie, sinon la réaction de l'individu au contact de l'univers ? Paysages d'âmes, écrivions-nous. Pareillement le droit naturel paraît se résumer, dans son essence, à la réaction de l'individu ou du groupe au contact d'un ordre qui l'encercle et le freine » (35).

Die trek beantwoordt aan allerlei neigingen: opstandigheid tegen het positieve recht: de verzuchtingen van de vierde stand tegen de burgerlijke maatschappij der XIXe eeuw (36), ofwel streven naar rust en zekerheid, naar een pool, een beschut eiland (37), ofwel iets dat boven de mens uitgaat en aan transcendente verzuchtingen beantwoordt, zoals de ethische orde (38).

Het is dus niet verwonderlijk dat al die strekkingen, ten opzichte van de huidige sociale, steeds meer universeel wordende problemen en ten overstaan van de daarmee gepaard gaande sclerose van het positief recht allerlei richtingen in het natuurrechtelijk denken veroorzaakten.

De oplossingen voor het recht van morgen liggen in de probleemstellingen van vandaag.

Het ganse heden is historisch en de hele historie is heden. Hoe zullen we — tegenover de ontzettende denkeperimenten van onze tijd — er in slagen nog richtingen te herkennen? Het komt voor alsof de bomen ons beletten het bos te zien.

Toch moeten wij de poging wagen.

Wij zullen daarbij vooral dan aandacht besteden aan de dominerende richtingen met daarbij de nadruk op, wat wij kunnen noemen, jongere standpunten.

Dit betekent dat ik verplicht ben te schematiseren, met al de gevaren daaraan verbonden. Dit betekent tevens dat ik verplicht ben eigentijdse geestesactiviteit te beoordelen, zodat mij historisch perspectief ontbreekt en ik tot gedurig waarde-oordelen genoopt ben.

Bovendien komt, in 1955, Erik Wolf tot negen verschillende natuurbegrippen en tot negen verschillende rechtsbegrippen (39). Voor een wiskundige betekent dit een en tachtig mogelijke opvattingen over natuurrecht. Voor een jurist — die niet tellen kan — betekent dit achttien mogelijke opvattingen. Maar U zult toegeven dat dit reeds voldoende is.

Als ik daarbij — terloops en op een ander gebied — denk aan Jean Genêt die als opdracht aan de moderne beeldhouwkunst geeft: « tailler une pierre en forme de pierre », dan zal het duidelijk zijn dat mij de gevaren van mijn poging niet ontsnappen (40).

Uit de overvloedige geschriften van het laatste kwart-eeuw meen ik dan toch te mogen besluiten tot de hiernavolgende omschrijving van de verschillende richtingen.

Eerst dan deze, die het recht situeert boven de wet, in een geheel van a-historische, zo niet eeuwige beginselen.

Het zijn de natuurrechtelijke opvattingen in metafysische zin, waaronder de neo-thomistische en de idealistische.

Ze aanvaarden — in beginsel — dat het recht slechts geldt in zoverre het overeenstemt met de eisen van de rechtvaardigheid.

De rechtvaardigheidsnorm betekent een absolute waarde en veronderstelt een transcendente ideale orde.

Die opvatting is dus dualistisch: naast de transcendente ideale orde staat de reële orde, het positief recht, in het leven geroepen door de mens.

Aldus staat de empirische sfeer naast de transcendente. Ziedaar de klassieke vorm, grondslag van de

kristelijke theologie als dualisme tussen mens en God, positief recht en natuurrecht (41).

Wij verwijzen hier o.m. naar Rommen en Journet, naar Auer, Messner, Kaufmann, Schmitt, Stadtmüller, Duynstee, Leclercq en Dabin, en naar de protestanten Ellul, Brunner, Guisan.

Kernachtig alleszins drukt desbetreffend Heinrich Rommen zich uit wanneer hij zegt: «De metafysica is tegelijkertijd de basis en de bekroning van de rechtsfilosofie, waarvan het object het natuurrecht is».

Bij die spiritualistische richting sluiten de idealistische denkers aan die, los van godsdienstge dogma's of althans zonder zich uitdrukkelijk hierop te steunen, toch het bestaan van een natuurrecht aanvaarden — een natuurrecht op morele basis — en waarbij de menselijke waardigheid als uitgangspunt fungeert, een «droit naturel humaniste», zoals Du Pasquier zich uitdrukt (42).

Hier verwijzen wij o.m. naar de neo-hegelianen en naar Del Vecchio (43), die spreekt van «idéel de la justice» en «principe déontologique», naar Sauer (44), naar Roubier (45), die eveneens gewaagt van «idéel de la justice», naar Coing (46), die spreekt van: «Summe oberster Rechtsgrundsätze», naar Goodhart, die «morele wet» boven «natuurrecht» verkiest (47).

Met deze auteurs staan we, opnieuw, vlak bij het probleem van de heropbloei van het natuurrecht en de betekenis daarvan.

Immers, het natuurrecht is — algemeen beschouwd — niet langer het onvoorwaardelijk geldend, universeel en eeuwig recht, voortvloeiend uit een onwispelbare menselijke natuur. Dat is het althans niet bij de idealistische, niet-thomistische denkers. Maar dan krijgt die «heropbloei» wederom een andere zin: niet een herleving van het natuurrecht in se, doch wel van het probleem waarvan het natuurrecht slechts een oplossing is: de kritiek ten overstaan van het positief recht, dat niet meer aan de sociale eisen beantwoordt (48).

De leer van het natuurrecht bevestigt, t.o.v. het positief recht het bestaan van een recht dat boven de wil van de wetgever staat en dat als richting dient voor het positief recht (49).

Welnu, zelfs bij de voorstanders van het natuurrecht zijn de hedendaagse ambities eerder begrensde, in deze zin dat een compromis gezocht wordt tussen imperatieven van de ratio en de experimentele noden (50).

Gény spreekt van «l'irréductible droit naturel» maar tevens van een «droit naturel à contenu progressif» (51).

Fechner spreekt van een «wordend natuurrecht» (52).

Ripert is benauwd voor kwalificatieven aan het begrip rechtvaardigheid toegevoegd. Maar toch geeft hij toe dat het natuurrecht verflauwd is tot enige principes zoals door de Franse constituenten van 1946 werd vooropgesteld (53).

Coing, die in zijn «Grundzüge» — in 1950 — nog een overtuigd idealist is en voorstander van het natuurrecht, zegt dit jaar, in zijn studie over Savigny en Collingwood: «A l'incertitude où nous laissent les principes de droit naturel les traditions suppléent» (54).

Ik denk dat Michel Villey duidelijkst de verwarring en de beperking der ambities heeft aangetoond waar hij vaststelt dat het natuurrecht niet langer kan worden beschouwd als de weerspiegeling van een cosmologische en tevens menselijke orde, voor eeuwig bepaald, maar waar hij tevens wijst op zijn wantrouwen in de bekwaamheid van de louter menselijke wil om recht of moraal te grondvesten (55).

Beperkt nog wordt het werkterrein zelfs voor de meest authentieke voorstanders van het natuurrecht in neo-thomistische zin als de inhoud ter sprake komt.

Aldus zal Heinrich Rommen deze tot slechts twee normen, als evidente principes, beperken: «il faut faire ce qui est juste» en «à chacun le sien» (56).

Naast deze idealistische richting vinden we dan een tweede tendenz, waarbij het recht slechts wordt beschouwd als de uitdrukking van de wil van een sociale groep (57).

Het is een anti-natuurrechtelijke opvatting die, in zekere mate, aansluit bij de XIXe eeuwse historische school en anderzijds bij het moderne positivisme.

Maar — en dit toont afdoend de willekeur van elke indeling — zelfs in die sociologische richting wordt door sommigen een natuurrechtelijk denken herkend, zoals Esmein doet t.o.v. Duguit waar hij er op wijst dat in de initiale doctrine van deze auteur het recht ontstaat, als een natuurlijk fenomeen, door het enkele feit van de solidariteit tussen de mensen, in gemeenschap levend en dit recht, superieur aan het positieve recht, in werkelijkheid een natuurrecht is (58).

Zeer belangrijk van filosofisch standpunt uit is een derde richting die, op rechtsgebied, meer bepaald op het gebied van het natuurrecht, haar werkelijke waarde nog aantonen moet. Ik bedoel het existentiële denken.

Mijn bedoeling is niet een uiteenzetting over de filosofie van het existentialisme te geven. Ik wens later daarop terug te komen. Maar wel dient hier gezegd te worden dat geen sprake kan zijn, in het algemeen kader van de existentie-filosofie, van eenheid in opvatting nopens het natuurrecht.

Want precies daar waar de belangrijkste wijsgeren der existentie onderling reeds polemiseren en geenszins een gesloten school vormen, daar is het juist m.i. uitgesloten — zelfs in de ruimste opvatting hunner denkrichting — dat een eenheidsstandpunt voor het natuurrecht mogelijk zij.

Gabriël Marcel (59) is streng katholiek. J. P. Sartre (60) bekent zich atheïst. Jaspers (61) is niet-kristelijk gelovig, terwijl Heidegger (62), van katholieke herkomst, zijn godsdienstige opvatting uit zijn filosofisch denken wenst te weren.

Hoewel aanvankelijk de existentie-filosofie zich niet bijzonder bekommerde om het recht, blijkt thans toch wel enige belangstelling te bestaan.

Fechner (63) plaatst zijn rechtsbegrip in de ontologie van Hartmann en komt tot een natuurrecht dat niet is een onwispelbaar universeel geldend recht, maar een «wordend natuurrecht», een natuurrecht dat zijn waarde aan de feiten zelf dient te toetsen. De mens vervult, bij de schepping van recht, een creatieve functie, niettegenstaande de noodzakelijke onderwerping aan objectieve factoren (64).

Fechner tracht aldus, m.i. vergeefs, de sociologische met de metafysische stroming te verzoenen.

Andere pogingen om het natuurrecht in het kader van de fenomenologische en existentiële denkinrichting te onderzoeken werden ondernomen, o.m. door Bronkhorst (65), Donius (66) en Luyten (67).

Telkens weer dringt zich voor deze denkers het probleem op: «is een overbrugging mogelijk tussen enerzijds rechtsnormen, toegepast in het sociale kader en, anderzijds, de existentie die zich slechts — reeds volgens Kierkegaard — laat vatten in de meest persoonlijke en intieme experiëntie (68)? Bovendien veegt de geschiedenis alle «eeuwige» structuren weg, zodat ook die vaststelling moeilijkheden met zich brengt.

Het object van de rechtsfilosofie is de aanduiding

van de filosofische en historische continuïteit van de juridische instellingen en — vooral — de zin ervan.

Aldus wordt — existentieel — het recht een vorm van de vrijheid die de mens zichzelf toekent. — Maar dit betekent vanzelfsprekend de veroordeling van alle eeuwige, natuurrechtelijke beginselen ⁽⁶⁹⁾.

Aldus Donius, aldus — hoewel op ietwat verschillende gronden — Bronkhorst.

Daartegenover staat Luyten ⁽⁷⁰⁾, die langs fenomenologische weg tot een objectief en onveranderlijk natuurrecht komt ⁽⁷¹⁾.

Aldus lopen in het kader van de existentie-filosofie de meningen nopens het natuurrecht volledig uiteen.

Belangrijk daarbij komt ons de zienswijze voor van Karel Jaspers. Hij is — zo zegt hij — in het schouwspel van het sociale leven slechts een figurant, onbekwaam het objectieve universum van het recht te vatten ⁽⁷²⁾.

Het recht is voor de existentie een situatie-element. Maar tussen beide blijft een afstand: het recht wordt door Jaspers geassimileerd met de objectieve structuur van de wereld, aan dewelke de existentie zich niet onderwerpen kan zonder onherroepelijk verloren te gaan.

Wanneer Jaspers wil dat het recht in relatieve termen een blijvende waarheid verkondige dient dat te gebeuren in de formele kaders van de wet. Hierervoegt Jaspers de Kantiaanse stelling, want hij identificeert recht en formele wet.

En wanneer bovendien Jaspers' filosofie politieke wetenschap wordt en het recht wordt aangezien als de bijdrage van de politieke, economische en sociale machten, dan doet zich dit wel zeer opmerkenwaardige verschijnsel voor dat, langs de existentiële beschouwingswijze van een der grootste wijsgeren van onze tijd, Jaspers tot een kwasi-positivistische opvatting komt, wat het recht betreft ⁽⁷³⁾.

Een kwasi-positivistische opvatting: meteen bevinde wij ons dan voor een laatste belangrijke stroming: het relativistisch-positivisme.

Laten we — vooral dan aan de hand van de uiteenzettingen van Bertrand Russell ⁽⁷⁴⁾ — en Hans Kelsen ⁽⁷⁵⁾ even nagaan wat deze richting natuurrechtelijk betekent.

Eerst een vaststelling: er zijn twee typen rechtsnormen: het metafysische en het rationele.

Het metafysische type is — in wezen — de emanatie van een transcendente instantie. Die normen zelf zijn transcendent én door hun oorsprong én door hun inhoud, in de mate althans dat ze niet vatbaar zijn voor begrip door de menselijke rede. Die regelen vormen het enig mogelijke absolute ideaal.

Het rationele type van norm daarentegen postuleert geen geloof in het bestaan van een transcendente existentie. Deze rechtsregelen worden eenvoudig beschouwd als vrucht van menselijke handelingen en zijn — in hun geheel — voor redelijk begrip vatbaar.

Deze regelen vormen slechts relatieve waarden want ze wijzen in de werkelijkheid op een pluraliteit van idealen, verschillend en zelfs strijdig, zoals o.m. reeds Montaigne ⁽⁷⁶⁾ en Pascal ⁽⁷⁷⁾ bemerkten.

Bij het metafysische type van rechtsnorm blijkt onmiddellijk het nauw verband tussen recht en moraal ⁽⁷⁸⁾. Meer nog: het natuurrecht heeft — in de metafysische opvatting — slechts zin indien het de mogelijkheid biedt een ideale maatstaf te bepalen, waarnaar kan worden gerefereerd om de zin en de waarde af te leiden van alle wetgeving en van alle vordering van privé rechten.

Dit betekent wederom dat twee concepties tegenover elkander staan. Volgens de ene opvatting geldt het

positief recht slechts in zoverre het in het leven is geroepen eensluidend met de eis van rechtvaardigheid. Volgens de andere opvatting is het positief recht geldig zelfs indien het onrechtvaardig zou zijn ⁽⁷⁹⁾.

Aldus is de ene opvatting — zoals we zegden — dualistisch, daar ze tegenover de transcendente ideale orde de reële, door de mens geschapen positieve orde stelt. Aldus is de andere opvatting monistisch want zij erkent slechts het door de mens geschapen positief recht.

Hier raken wij dan de onoverbrugbaarheid der standpunten, korte tijd geleden kernachtig door d'Entrèves uitgedrukt: « L'objection la plus grave (à l'acceptation de la notion du Droit naturel) réside à mon avis précisément dans la prémisse métaphysique sur laquelle elle s'appuie et dont elle tient sa logique impeccable. Cette prémisse n'est rien moins que la croyance en un Dieu personnel, dont l'action se reflète dans l'ordre providentiel de tout l'univers: car c'est de cet ordre providentiel — nous l'avons vu — que le droit naturel est l'émanation et la preuve. Poser la notion du droit naturel comme étroitement liée à une croyance religieuse, c'est la condamner d'avance à être rejetée par tous ceux qui n'acceptent pas cette croyance... » ⁽⁸⁰⁾.

Zo van het standpunt uit van wetenschappelijke kennis geweigerd wordt absolute, bovenmenselijke, transcendente waarden te aanvaarden, dan hangt de gelding van het positief recht niet af van de verhouding tot de rechtvaardigheid.

Elke positieve juridische orde kan overeenstemmen met één of meer rechtvaardigheidsnormen, die slechts relatieve waarden vertegenwoordigen. Maar zelfs die overeenstemming is niet geëist als geldigheidsbasis.

Het positivisme verworpt dus niet het begrip rechtvaardigheid op zichzelf, doch het betwist het absolute karakter ervan. Het stelt de verschillen vast in opvatting nopens het begrip rechtvaardigheid en leidt er de relativiteit uit af. Er bestaat niet één enkele, absolute maatstaf. De verschillen en contradicties in het positieve recht van verschillende volkeren en op verschillende tijdstippen leveren daarvan getuigenis.

Van natuurrecht spreken betekent de idee aanvaarden dat — zoals Loefft zegt — « de natuur iets uit te staan heeft met de bestaande rechtsorde, dat de natuur de mens iets te zeggen heeft over de wijze, waarop hij zich heeft te gedragen, dat de natuur een bron is van zedelijke normen » ⁽⁸¹⁾.

Natuurrecht veronderstelt dus normen, gegeven in de natuur, vóór elke mogelijke menselijke wilshandeling.

Welke nu ook de betekenis van « natuur » weze: « essentie », volgens Rommen ⁽⁸²⁾, « geheel van handelingsbeginselen » volgens Leclercq ⁽⁸³⁾, « de empirische werkelijkheid der concrete feiten in het algemeen of de bijzondere aard zoals deze blijkt uit de concrete gedragingen van de mensen », volgens Kelsen ⁽⁸⁴⁾, toch kan nooit een plicht immanent wezen aan het « zijn », geen enkele norm aan een feit.

M.a.w. uit « zijn » kan nooit « behoren » worden afgeleid. Het « zijn » — de natuur dus — is een geheel van feiten, onderling verbonden door causaliteitsverbanden. Welnu, uit een « zijn » kan nooit een plicht worden afgeleid. « Zijn » en « behoren », « Sein » en « Sollen » behoren tot twee afgescheiden werelden. Tussen beide ligt een keuze — een emotioneel getint denkproces, een ideologische bepaling.

Indien dus van « natuur » gesproken wordt als bron van natuurrecht, dan betekent dit een begoocheling. Bepaalde normen worden voorondersteld en in de natuur — bewust of onbewust — geprojecteerd ⁽⁸⁵⁾.

Indien uit de menselijke natuur gedragsregelen wor-

den afgeleid, dan zijn deze nutteloos, want de mens gedraagt zich natuurlijkerwijze volgens de hem bepalende instincten. Aan een mens opleggen zich te gedragen zoals hij zich gedraagt is absurd.

Bovendien zijn de menselijke neigingen — zowel in één individu als bij meerdere onderling — vaak strijdig. Welke gaardeheid zal dan gelden boven de andere?

In onze vroegste jeugd worden bepaalde daden goed — andere afgekeurd. Een normaal associatieproces zal aldus gevoelens van genoeg en ongenoeg vasthechten aan bepaalde handelingen en dan wanneer we onze vroegste morele training vergeten, blijft ons een bepaald besef bij en zo ontstaat de mening dat wij bepaalde regelen in ons hart geplant vinden, regelen die wij, langs ons geweten om, kennen. « La voix de notre conscience est trop souvent celle de notre nourrice » zegde Bertrand Russell (86).

Zal men dan een hiërarchie moeten vaststellen, zoals dat in het positief recht gebeurt?

Ik denk hier bv. in het burgerlijk recht aan het conflict tussen de rechten van het natuurlijk kind en deze van de wettelijke familie, tussen de rechten van de ouders, na echtscheiding, en de belangen van de minderjarige kinderen uit het huwelijk gesproten, tussen de rechten der schuldeisers t.o.v. gemeenschappelijke schuldenaars, enz. Ik denk daarbij tevens aan de meerderheid van stemmen in onze wetgevende Kamers.

Het goede — het ideale recht — zou dus moeten bepaald worden. Dit betekent dat we moeten oordelen, juist nog, dat we moeten waarderen, een waardeoordeel vellen. Vervolgens slechts t.o.v. gemeenschappelijk — de opbouw van de regelen zelf mogelijk zijn (87).

Maar hoe gaan we een waardeoordeel vellen? Hoe het doel bepalen? « Werkelijkheid » en « waarde » behoren tot twee geheel verschillende sferen. Waardeproblemen liggen zelfs buiten het domein van de menselijke kennis, want ze worden niet rationeel, maar emotioneel opgelost (88).

Wanneer ik mijn wens — als wetgever, rechter of jurist — in de rechtssfeer introduceer, dan is die wens — als dusdanig — niet wetenschappelijk discussiebaar.

Als ik zeg « een mens is nooit een moordenaar », dan zal men, wetenschappelijk, het bewijs kunnen leveren dat die stelling onjuist is.

Als ik zeg « ik wens dat niemand moordenaar zij », dan kan — wetenschappelijk — niets afgedongen worden van die wens, die immers slechts een geesteshouding betekent.

Men kan beweren dat ik dit of dat niet wens. Maar dan gaat het niet meer om recht, maar om psychologie of om andere wetenschappen.

Aldus is het natuurrecht de uiting van een geesteshouding van wensen en verlangens, meestal van betrekkelijk algemene aard.

In beginsel kunnen die regelen alle inhoud dragen. De geldigheid van het positief recht is — van positivistisch standpunt uit — niet door de inhoud bepaald. Want deze inhoud wordt slechts gegeven langs het scheppingsproces van het positief recht (89).

De basis van de geldigheid ervan ligt in een hypothetische, inhoudloze grondnorm (90).

Ziedaar, kort geschetst, de zienswijze van de relativistisch-positivistische richting.

Moet het ons dan verwonderen dat we — na dit bondig overzicht van al die strijdige houdingen — geneigd zijn naar nuchterheid en even te rade willen gaan bij een ervaringrijk wetenschapsmens?

« Geven we een onmogelijke taak op », zegt Haesaert. « Men rechtvaardigt geen waarde-oordelen, men belijdt ze ». En verder: « Indien het juist is dat er in

het sociaal gedrag van de mensen geen objectieve norm, geen noodwendige regelmatigheden, waarvan de kennis, in formules opgesteld, het juiste recht zou vormen, zoals het determinisme van de natuurlijke verschijnselen omgezet werd in wetenschappelijke wetten, indien het vaststaat dat onze gedraging afhangt van de orde der waarden — dan moet men dat feit aanvaarden, en er dit besluit uit trekken: het is ons persoonlijk ideaal dat we zullen confronteren met het positief recht en dat ons als criterium zal dienen. Het debat moet, het recht verlatend voor de politiek, zich verplaatsen naar het subjectief domein: in de plaats van God, de Wetenschap of de Maatschappij, zullen we voor eigen huis pleiten. En, in werkelijkheid, zal niets veranderd zijn, behalve dan dat de zaken terug op punt zullen zijn gesteld.

« Deze houding, de enige gewettigde, is veruit de sterkste. Ze ontsnapt aan de grondkritiek: ze sluit, inderdaad, de tweespalt uit tussen waardeoordeel en wilsdaad, die de meeste systemen ondermijnde. Van nu af, teruggebracht tot de eenheid van de handelende mens, zijn ze nog slechts de twee aspecten van eenzelfde activiteit. Door deze rechtzetting ligt het terrein weer braak voor een nieuw onderzoek van het probleem » (91).

Een meer beknopte samenvatting en een diepere blik op de kern van het probleem zelf zullen wel nooit gegeven zijn. Deze enkele zinsneden zijn de vrucht van een rijke ervaring en een diepe bezonkenheid.

Ze wijzen op iets ontmoedigends in de studie van het natuurrecht, zoals in de studie van de wijsbegeerte, zoals tenslotte in elke studie die de mens in het centrum van zijn belangstelling plaatst.

Charles Mauron heeft gezegd: « L'amour est simple chez les bêtes... L'amour des hommes est compliqué » (92).

In de strijd der scholen heeft men, na eeuwen, niet één der standpunten als het ware kunnen bewijzen. In elk zit iets waars, nl. een opvatting en een onderzoekingsmethode, die in de rechtswereld iets leert zien. Maar elk standpunt wordt onwaar, wanneer het zich tot het enige ware verheft en alles door zijn opvatting wil verklaren (93).

En toch ligt, diep in ons, de drang naar eeuwigheid, dank zij de bewuste perceptie van gelijkenissen.

Vinden wij die ook — spijt de daareven nog onderlijnde verschillen — bij het natuurrecht?

Twee vaststellingen komen steeds — als refrainen — terug als men rechtsfilosofische werken bestudeert.

1°) Het recht is een politiek instrument en het is dienvolgens belangrijk de verhouding recht en sociale wetenschappen vast te leggen (94).

2°) Telkens komt de probleemstelling terug: recht t.o.v. rechtvaardigheid, dus ethiek: m.a.w. naast de middelen, ook het onderzoek naar het uiteindelijke doel (95).

Zelfs indien het objectief van juristen en wijsgeren verschillend is, dan nog stelt zich voor beiden een soortgelijk probleem: dit van de waardeschaal, de hiërarchie der waarden.

Want inderdaad de ideologieën vormen het juridisch systeem en dus blijft de studie van het natuurrecht een baken voor de jurist en voor al wie belang stelt in sociale problemen.

En als we, akkoord met Burdeau, zeggen dat « tout droit est l'instrument d'une politique », dan geloven we dat hiermede voor een groot deel de tweespalt tussen aanhangers van het natuurrecht en positivisten is overbrugd.

Als Donius met leedwezen vaststelt dat « la philosophie de Jaspers s'achève dans la science politique, le

Droit étant la contribution des forces politiques, économiques et sociales à l'achèvement de l'homme» (96), dan heeft niet Donius, maar Jaspers gelijk en dan is het precies het natuurrecht — van welke richting ook — dat aan het recht zijn ideologische betekenis geeft. Méér nog: dan is het natuurrecht — en hier weer schakelen we volledig bij Haesaert in — politieke ideologie (97).

Wanneer wij wensen te weten wat rechtvaardig is dan hangt onze beslissing af van de keuze der rechtvaardigheidsnormen, die wij als basis nemen van ons waarde-oordeel.

Indien dus op die vraag het antwoord verschillend wezen kan dan kan het nochtans enkel van onszelf komen, geïnspireerd door onze ideologie, die noch redelijk is, noch juist, noch waar.

Want als de keuze zich opdringt dan brengen ons de verscheidene natuurrechtstheorieën evenveel verschillende antwoorden. Maar elk dier theorieën geeft ons de illusie dat de gekozen rechtvaardigheidsnorm uitgaat van God, van de natuur of van de rede; dat ze dus geldt met uitsluiting van alle andere (98).

Want elke visie van de wereld boetseert hare gedragscriteria. Elke ideologie bouwt of vernielt, beschermt of verbrijzelt de bestaande orde. Zo is het ook voor het natuurrecht.

En zo groeit, ver boven de techniek van het positieve recht, ver boven de alledaagsheid van de rechtspraktijk, het probleem van de inspiratiebronnen, het probleem van de politieke ideologie, het probleem van het natuurrecht.

Mijn waarde studenten,

Wij gaan thans samen onder zeil. In de plaats van U — aarzelend en voorzichtig — eerste beginselen bij te brengen, heb ik U — onvoorbereid — plots meegenomen op de volle deining. Laat U daarbij niet ontmoedigen door zeeziekte of onvaardigheid.

Wellicht behandelde ik, in een zo korte tijd, het moeilijkste onderwerp: het natuurrecht in onze tijd.

Misschien mislukte ik in mijn ruwe schets van de grote lijnen.

Misschien formuleerde ik niet voldoende een eigen standpunt.

Die wederwaardigheid zou mij niet erg treffen, mocht ik er anderzijds in geslaagd zijn de gisting in het recht van onze tijd te hebben aangetoond.

Moge die gisting ook gisting brengen in uw geest.

Dan zult U in de gewenste stemming zijn, met mij, de wortelen te gaan opsporen van de bomen die, vandaag de dag, het bos vormen, dat we, even — al te vluchtig — overvlogen.

Mag ik U dus, in onze volgende samenkomsten tot deze studie uitnodigen?

(1) Haesaert J., «Sociologie générale». 1956. Bruxelles-Paris, p. 72.

(2) Charmont, J. «Renaissance du droit naturel». 1927. Rommen, H. «Le droit naturel. Histoire. Doctrine» Paris 1945, trad. et introd. E. Marmy (oorspronkelijke titel «Die ewige Wiederkehr des Naturrechts»).

(3) Paus Pius XII hield dan een rede voor de leden van de Centro Italiano di studi per la Reconcazione Internazionale, in «Orientierung. Katholische Blätter für weltanschauliche Information». Zurich, 1956. p. 171 vv.

(4) «Handelingen van de Vereniging voor Wijsbegeerte des Rechts» XXXXIII, (1e ged.) 1953 «Inleidingen voor de vergadering gehouden op zaterdag, 13 dec. 1953 te 's Gravenhage door Prof. Mr Dr. J.J. Loeff en Mr G.E. Lange-meyer, over «De huidige betekenis van het natuurrecht». Zwolle, 1958.

(5) Van Waeg, Jaak. «Terug naar een natuurrecht?», rede uitgesproken op 16.1.1954 op de plechtige openingszitting van het Vlaams Pleitgenootschap Balie Brussel in Recht. Weekblad 24.1.1954, col. 865/882, antwoord Fayat, H. (id. ibid. col. 822/890) en Sand (col. 890/94).

(6) Foriers P., «Actualité du droit naturel et libre recherche scientifique» in Journ. Trib. nr 4032, 12/19-9-1954, p. 494/497.

(6) o.m. Cas. 21.3.1935; Pas. I, 194.

(7) o.m. 3.7.1953; Journ. Trib. nr 4007, 17.1.1954, p. 40/41.

(8) o.m. Burg. Rb. Brussel 14.7.1931; P.P. 1931, nr 270, p. 427.

(9) Raad Orde Brussel. Beslissing 1181 van 8.7.1952, gec. Van Waeg, Rechtsk. Wbl., op. cit. col. 882.

(10) Hierover o.m. Langemeyer, G.E. «De huidige betekenis van het natuurrecht» (Zie hoger) vooral p. 42 vv. met verwijzing naar de rechtspraak van het Bundesgerichtshof en van de Hoge Raad der Nederlanden, met o.m. beschouwingen nopens het staatsnoodrecht.

Men zie tevens het Nurnberg vonnis van de «International Military Tribunal» 30/9 - 1/10/1946 (H.M. Stationary Office. London. Coord. 6964).

(11) Van der Ven, J.J.M. boekbespreking van Erik Wolf's: «Das Problem der Naturrechtslehre» in «Themis» 1956, p. 636.

Ter illustratie van deze bewering volgt hier de opgave van een reeks bijdragen, artikelen en monografieën, verschenen sedert 1943 en die alle het hedendaagse natuurrechtsprobleem, als kern of terloops, doch met nadruk, behandelen:

Abba, G. «O Direito natural na doutrina de Georgio del Vecchio» in «Scientia iuridica» 1958.

Achermann, F. «Das Verhältnis von Sein und Sollen als ein Grundproblem des Rechts» Winterthur 1955.

Albers, L. «Het natuurrecht in de Wijsbegeerte der Wets-idee» (proefschrift 1955).

Apeldoorn L.J., Van, «Inleiding tot de studie van het Nederlands Recht», 12e druk Zwolle 1954 vooral pp. 333 vv.

Asis A. de, «Filosofia del derecho y derecho natural» in «Rev. Brasileira derecho filosofia» 1957.

Auer, A. «Des Mensch hat Recht. Naturrecht auf dem Hintergrund des Heute». Köln, 1956.

Barents, J. «Het verschraalde denken. Een vergelijking tussen de dialectische theologie van Karl Barth en de «reine Rechtslehre» van Hans Kelsen. Diss. Leiden, 1945.

Brethe de la Gressaye, J. en Laborde-Lacoste, M. «Introduction générale à l'étude du droit». Paris, 1947.

Bronkhorst, C. «Recht en Wereld», in «Tijdschrift voor filosofie», dec. 1955, p. 591 vv.

Brunner, E. «Gerechtigkeit», Zurich 1943.

Bruslin, O. «Legal Theory, some considerations», in «Archiv für Rechts- und Sozialphilosophie» 1957.

Cohen, M.R. «Reason and Law» Geencoe. Illinois, 1950.

Cohn, G. «Existenzialismus und Rechtswissenschaft» Basel, 1955.

Coing, H. «Neue Strömungen in der Nordamerik. Rechtsphilosophie» in «Archiv für Rechts u. Sozialphilosophie» band 38 p. 536/76.

Coing, H. «Grundzüge der Rechtsphilosophie» Berlin, 1950.

Coing, H. «Die obersten Grundsätze des Rechts. Ein Versuch zur Neugründung des Naturrechts». Heidelberg, 1947.

Dabin, J. «Théorie générale du droit». Brussel, 1944.

David, A. «Réflexions pour un nouveau schéma de l'homme» in «Archives phil. droit» 1959, p. 99 vv.

Dourado de Gusmao, P. «O pensamento jurídico contemporaneo». Sao Paulo, 1955.

Duynstee, W.J.A.J. «Over Recht en Rechtvaardigheid», 's Hertogenbosch, 1956.

Dresen, P. «De Vrije Meningsuiting». Diss. A'dam 1949.

Emge, C.A. «Einführung in die Rechtsphilosophie». Frankfurt/M. 1955.

Ellul, J. «Le fondement théologique du droit». Paris, 1946.

Entrèves, A.P. d'. «Natural Law. An introduction to legal Philosophy». London 1951.

Esser, J. «Einführung in die Rechtsbegriffe des Rechts und Staates». Wien, 1944.

Evers H.V., «Der Richter und das unsittliche Gesetz. Eine Untersuchung». Berlin, 1956.

Fasso, G. «La philosophie du droit en Italie» in «Philos in the mid. cent. A. survey». III. Florence, 1958/116/21.

Fechner, E. «Rechtsphilosophie, Soziologie und Metaphysik des Rechts» Tübingen, 1956.

Friedmann, W. «Legal Theory» 2e ed. London, 1949.

Friedrich, C.J. «The philosophy of law in historical perspective». Chicago, 1958.

Fuchs, J. «Lex Natural» Dusseldorf, 1955.

Fuller, L.L. «Positivism and fidelity to law» in «Harvard Law Review, feb. 1958, p. 639.

Fink, J. «Primat des Naturrechts» Wien, 1952.

Gits, C. «Recht, Persoon en Gemeenschap». Leuven, 1949.

Goodhart, A. «English contributions to the philosophy of law». Oxford, 1949.

Haesaert J., «Leidraad bij de Leergang in Natuurrecht», 3de druk, Gent, 1959.

Haesaert J., «Théorie générale du droit», Brussel, 1948.

Hart H.L.A., «Positivism and separation of law and morals», in Harvard Law Review, feb. 1958, p. 630.

Heyde F.A. Von Der, «Vom Wesen des Naturrechts» in Archiv für Rechts und Sozialphil. 1957.

Jouvenel B. de, «Du Pouvoir», Genève, 1946.

Jutema H.E., «The crossroads of Justice» in «Cursos monograficos» van de «Academia interamericana de derecho comparado e internacional», La Havane, 1957, p. 105/76.

Kaufmann A., «Natuurrecht und Geschichtlichkeit», Tübingen, 1957.

Kelsen, H., «The natural law doctrine before the tribunal of science» in «The Western political Quarterly», 1949, p. 481 vv.

- Kelsen H., «Le droit naturel», pp. 1-123 (met bijdragen van Ch. Perelman; A.P. d'Entrèves; B. de Jouvenel; N. Bobbio; M. Prélôt; Ch. Eisenmann). Paris, 1959.
- Kelsen H., «Existentialismus in der Rechtswissenschaft» in «Archiv für Rechts und Sozialphilosophie». 1957.
- Kranenburg R., «De Grondslagen der Rechtswetenschap, Jurid. Kennisleer en Methodologie», Haarlem, 1955, 5de druk.
- Küchenhof G., «Naturrecht und Christentum», Düsseldorf, 1948.
- Kunz J.L., «La philosophie du droit en Amérique Latine» in «Philosophy in the midcentury. A survey. III.» Florence, 1958, 121/4.
- Luijken W., «Phaenomenologie van het Recht» in «Annalen Thymgenootschap». Jg. XLVI, afl. 3, dec. 1958.
- Le Boutillier C.G., «American Democracy and Natural Law», New-York, 1950.
- Le Bras G., Prélôt M., Marchal A.: «Introduction générale à l'étude du droit» II. Paris, 1951 (cfr. Morandière L.J. de la).
- Mac Iver R.M., «The web of Government», New-York, 1947.
- Mausner G.M., «Das Naturrecht in thomistischer Beleuchtung», Freiburg 1944.
- Merkel A., «Einheit oder Vielheit des Naturrechts» in «Oesterr. Zeitschrift für off. Recht.» Neue folge. Band 5, 1953, p. 257 vv.
- Messner J., «Das Naturrecht», Innsbruck-Wien, 1950, (3de uitgave).
- Messner J., «Naturrecht ist Existenzordnung» in «Archiv für Rechts- und Sozialphil», 1957.
- Mittels H., «Über das Naturrecht» in «Deutsche Akad. der Wiss., Berlin. Vorträge und Schriften. Heft 26, 1948.
- Morandière L.J. de la, Esmein P., Lévy-Bruhl H., Scelle G., «Introduction générale à l'étude du droit», I. Paris, 1951.
- Morris Ch., «The great legal philosophers. Selected readnigs in Jurisprudence», London, 1959.
- Nelson L., «Die Rechtswissenschaft ohne Recht», 2e uitg. Göttingen - Hamburg, 1949.
- OrNSTEIN H., «Macht, Moral und Recht», Bern, 1946.
- Palazzolo V., «Scienza e epistemologia giuridica», Padova, 1957.
- Pasquier Cl. du «Introduction, à la théorie générale et à la philosophie du droit», 3e uitg., Paris, 1948.
- Quadri G., «Giusnaturalismo 1950», in «Riv. int. Filos. Dir». 1954.
- Radbruch G., «Einführung in die Rechtswissenschaft», 9e uitg., Stuttgart, 1952.
- Riezler E., «Das Rechtsgefühl», 2e uitg., München, 1946.
- Riezler E., «Der totgesagte Positivismus» in «Festschrift Fritz Schulz», Weimar, 1950.
- Ritter K., «Zwischen Naturrecht und Rechtspositivismus; eine erkenntnistheoretische Auseinandersetzung mit den neueren Versuchen zur Wiederherstellung einer Rechtsmetaphysik», Witter-Ruhr, 1956.
- Roskwald M., «The concept of human rights» in Phil. phenomenol. Res., 1958/9, p. 355/79.
- Roubier P., «Théorie générale du droit», Paris, 2e uitg. 1951.
- Ryffel H., «Das Naturrecht», Diss. Bern, 1944.
- Sauer W., «Beiträge zur Wertphilosophie und Rechtssoziologie in «Kantstudien», 1958/59.
- Scheunin U., «Naturrechtliche Strömungen im heutigen Völkerrecht» in «Zeitschrift für ausl. öffentl. Recht und Völkerrecht». Band 13 (1951) p. 556/614.
- Schmitt M.E., «Recht und Vernunft. Ein Beitrag zur Diskussion über die Rationalität des Naturrechts». Heidelberg, 1955 (met uitvoerige literatuuropgave).
- Schneider P., «Naturrechtliche Strömungen in Deutsche Rechtsprechung» in «Archiv für Rechts- und Sozialphil., 1956 p. 98/111.
- Schönfeld W., «Grundlegung der Rechtswissenschaft», Stuttgart-Köln, 1951.
- Spranger, «Zur Frage der Erneuerung des Naturrechts». Universitas, 1948.
- Stadtmüller, «Das Naturrecht im Lichte der geschichtlichen Erfahrung». Recklinghausen, 1948.
- Stapleton, «Justice and World Society», Chapel Hill. 1944.
- Stone J., «The province and function of Law. Law as Logic, Justice and social control. A study in Jurisprudence». London, 1947.
- Stratenwerth G., «Das Rechtstheoretische Problem der «Natur der Sache». Tübingen, 1957.
- Strauss L., «Natural Right and history». Chicago, 1953.
- Thieme H., «Das Naturrecht und die Europäische Privatrechtsgeschichte», Basel, 1947.
- Vecchio G. Del, «Philosophie du droit», Paris, 1953.
- Vecchio G. Del, «Materialisme et psychologie historiques» in «Rev. int. philos». 1958, nr 44, p. 1958/73.
- Villey M., «Leçons d'histoire de la philosophie du droit» in «Annales Fac. Droit». Strasbourg, t. IV. Paris, 1957.
- Behandeling natuurrecht vooral deel II.
- Welzel H., «Naturrecht und materiale Gerechtigkeit». Göttingen, 1951.
- Weischedel W., «Recht und Ethik zur Anwendung ethischer Prinzipien in der Rechtssprechung des Bundesgerichtshofs», Karlsruhe, 1956.
- Windolph F.L., «Leviathan and natural Law». Princeton, 1951.
- Wolf E., «Rechtsgedanke und biblische Weisung», Tübingen 1948.
- Wolf E., «Das Problem der Naturrechtslehre. Versuch einer Orientierung», Karlsruhe, 1955.
- Würtenberger Th., «Naturrecht und Philosophie von Heute» in «Juristenzeitung», 1955, p. 1/5.
- Würtenberger Th., «Wege zum Naturrecht in Deutschland 1946-1948» in «Archiv für Rechts- und Sozialphil.» Band 38 (1949-50) en Band 41 (1954) met uitvoerige literatuuropgave.
- (12) Zie nota's 3 en 9.
- (13) id. ibid. p. 26.
- (14) Hetzelfde geldt, in zekere mate, voor de opvatting, gehuldigd door J.J. Loeff (zie nota 3) waar deze spreekt over de in 1953 door het Nederlands Gesprekcentrum in het leven geroepen commissie, die diende te rapporteren over het onderwerp «wezen en grondslagen van het recht» (op. cit. pp. 3/4). Ook de besluiten van die commissie worden in het licht gesteld van een wel enigszins vaag natuurrechtsbegrip.
- In dezelfde zin komt mij betwisting voor wat de rede-nering betreft van Van Waegh (cfr. nota 5), in verband met De Page (op. cit. col. 872), zoals deze van Fayat (cfr. nota 5) t.o.v. Krabbe (op. cit. col. 885) en t.o.v. Haesaert (id., col. 885).
- In dezelfde zin nog de kritiek — ongegrond trouwens — van d'Entrèves A.P., «Natural Law», London, 1953, p. 107 t.o.v. Kelsen, waarbij dezes «grondnorm» als een natuurrechtsnorm wordt aangeduid. H. Kelsen heeft daarop afdoend geantwoord in «Le droit naturel», Paris, 1959, p. 121/123.
- In hetzelfde verband verwijzen we o.m. naar de uiteenzetting van Bobbio op het colloquium over rechtsfilosofie te Straatsburg op 26/28 nov. 1956, met inleidingen van Bobbio en Fechner, in «Archives philos. droit», 1959, p. 151 vv.; waar op de verwarring tussen natuurrecht enerzijds en «les principes saints du droit et d'équité» gewezen wordt.
- Cfr. tevens de studie van Ch. Perelman «De la Justice», Bruxelles, 1945, waarin het begrip «Rechtvaardigheid» wordt ontleend en — in zelfde zin — naar «L'idée de Justice» van dezelfde auteur in «Le droit naturel» (Kelsen-Perelman-D'Entrèves-de Jouvenel-Bobbio-Prélôt-Eisenmann). Paris, 1959, p. 125 vv., houdend een systematische ontleding van gezegd begrip.
- In hetzelfde werk ontleedt Kelsen (p. 1 vvl) de begrippen «rechtvaardigheid» en «moraal».
- Zie ook Ch. Eisenmann «Le juriste et le droit naturel» in hetzelfde verzamelwerk, p. 205 vv.
- Ten einde de bovenstaande bezwaren te voorkomen begint Eisenmann zijn bijdrage met de ontleding van het begrip «natuurrecht» (p. 206) en komt daarbij tot een algemene definitie «des règles de droit extérieures et supérieures au système de droit positif», waarbij de auteur t.a. voorstelt de term «natuurrecht» te vervangen door «ideaal recht» (p. 206).
- (15) De Page H., «Droit naturel et positivisme juridique». Rev. Univ. Bruxelles, 1939/40, p. 30/67.
- (16) «Le droit naturel», p. 1/123.
- (17) «Regard sur le développement récent de la philosophie du droit en Allemagne» in «Archives philos. droit», Paris, 1959, p. 162.
- (18) Scheuner U., cfr. dezes «Recht und Gerechtigkeit in der Deutschen Rechtslehre der Gegenwart» in «Recht und Institution». Witten, 1956, p. 34, gecit. boekbespreking Van der Ven in «R.M. Themis», 1956, p. 637.
- (19) Weimar, 1950.
- (20) Ook d'Entrèves drukt zich in die zin uit, waar hij zegt: «Les observations que j'ai l'honneur de vous soumettre s'inspirent de la conviction, que même si la notion de droit naturel a cessé d'être au nombre des questions que les philosophes politiques contemporains se croient en devoir de se poser, il s'en faut que le problème, ou les problèmes, qui faisaient autrefois l'objet des discussions relatives à ce sujet aient été éliminés ou aient trouvé une solution satisfaisante» in verzamelwerk Kelsen e.a. «Le droit naturel», p. 147.
- (21) GénY F., «Méthode d'interprétation et sources en droit privé positif», 2e uitg., Paris, 1954, II, p. 93.
- (22) 4 vol. 1914-1924. We verwijzen hier naar de korte, doch wellicht wetenschappelijk meest verantwoorde studie, aan dit werk gewijd door Haesaert J., «Théorie générale du droit», 1948, p. 231/235.
- (23) «Der Zweck im Recht», met beginselverklaring in de voorrede, vooral 3e uitg. 1893. I. p. VII, cfr. GénY «Méthode d'interprétation». I. p. 8/9.
- (24) Haesaert. «Théorie générale» p. 199. Vgl. Pasquier Ch. du, «Introduction à la théorie générale et à la philosophie du droit». Neuchâtel-Paris, 1948, p. 264.
- (25) Chloros A.G., «Une interprétation de la nature et de la fonction de la philosophie juridique moderne» in «Arch. philos. droit.» 1957, p. 177.
- (26) Kelsen H., «Le droit naturel», p. 70. Vgl. Chloros, op. cit. p. 169.
- (27) De Greeff E., «Note concernant la psychologie de l'omission», Rev. Dr. Pén. 1951/52, p. 31/46.
- FoRiers P., «Les délits dits d'omission». Rev. Dr. Pén. 1951/52, p. 484/504.
- Trousse P., «L'orthothanasie par omission de secours». Rev. Dr. Pén. 1950/51, p. 1102/1119.
- Vanderveeren J., «Het verzuiwingsdelict» Rechtsk. Wbl., 1949/50, col. 369/76.
- Speyer P., «Les crimes de guerre par omission», in Rev. Dr. Pén., 1949/50, p. 903/943.
- (28) Openingsrede door Levaux J., voor de Conférence libre du Jeune Barreau de Liège, 14.11.1953. Journ. Trib. 1953, p. 629, vv.
- (29) Bartuk H., «Le problème de la personnalité humaine» in «La connaissance de l'homme au XXe siècle». Neuchâtel-Bruxelles, 1951, p. 25.
- (30) «Inleiding tot de Philosophie», A'dam, (vert. Torringa), 3e druk, 1954, p. 98 vv.
- (31) Id. Ibid. p. 131/132. Hierbij is belangrijk dat daarvoor het recht meer en meer internationaal wordt. De

opsporing van volkenrechtelijke regelen is vanzelfsprekend een impuls om de basis daarvan — zoals Grotius reeds deed — in het natuurrecht te zoeken.

(32) We verwijzen o.m. naar Ripert G. «Le déclin du droit. Etudes sur la législation contemporaine.», Paris, 1949. Donnedieu de Vabres, H. «La crise moderne du droit pénal. La politique criminelle des états autoritaires.», Paris, 1938.

Carnelutti F., «La morte del diritto», in collectief werk «La crisi del diritto», Padova 1953, p. 183.

Paradisi B., «Le dogme et l'histoire vis à vis de l'historiographie juridique» in «Archiv. phil. dt.» 1939, p. 23/24.

(33) Haesaert J., «Leidraad bij de leergang in natuurrecht», Gent, 1959, p. 7; id. «Théorie» p. 276.

(34) Op. cit. p. 38.

(35) «Théorie», p. 284.

(36) Natuurrecht met voluntaristische inslag. Cfr. Loefft «Huidige betekenis», p. 19.

Charmont «Renaissance du droit naturel», p. 8. Cassirer E., «Natur und Völkerrecht im Lichte der Geschichte und der systematischen Philosophie», 1919, p. 13 Roubier, op. cit. p. 185.

Rommen H., op. cit. p. 179.

Russell B., «Power. A new social analysis» (7e druk). London 1957.

Mennicke C.A., «De tegenwoordige stand van het wijsgerig denken», Utrecht, 1951.

(37) Hölscher E.E., «Sittliche Rechtslehre». 2 vol. 1930, I, p. 26, vv. gecit. Haesaert «Leidraad» p. 8.

Platon G., «Pour le droit naturel», 1911, p. 124, id. ibid. Rommen H., op. cit., p. 19/20 wijst op het bestaan van die twee richtingen reeds bij de Grieken: «Il est surprenant de constater que dès les débuts de la philosophie du droit, ou mieux de la philosophie de la loi, dès les débuts donc du droit naturel, les Grecs firent une distinction qui devait porter ses fruits jusqu'à l'époque la plus récente. Ils opposaient, d'une part, l'idée d'un droit naturel individualiste révolutionnaire, essentiellement lié au concept si fondamental de l'état de nature et à la notion de l'Etat comme unité sociale arbitraire et artificielle, basée sur un libre contrat déterminée par l'intérêt et non par des nécessités métaphysiques; et, d'autre part, l'idée d'un droit naturel à fondement métaphysique, n'ayant pas d'existence antérieurement aux lois, dans quelque état de nature mythique, mais qui vit et doit vivre dans les lois, droit naturel que l'on qualifie volontiers, d'ailleurs pas très justement, de conservateur. Il est intéressant, en outre, de noter que l'idée de Dieu comme législateur suprême, est intimement liée à cette conception.

Ces deux tendances de l'histoire du droit naturel se manifestent déjà chez les premiers sophistes et chez le grand devancier de Platon, Héraclite.»

(38) Loefft, op. cit. p. 17 en p. 20.

(39) «Das Problem der Naturrechtslehre. Versuch einer Orientierung», Karlsruhe, 1955.

Vgl. supra: Chloros, nota 21bis en Langemeyer, supra, nota's 11 en 12; vgl. bovendien Goodhart, M. «English law and moral law», 1953, p. 30, waar deze zegt de voorkeur te geven aan de terminologie «morele wet» boven «natuurrecht», daar deze laatste term geladen is van emotionele elementen en in de loop der geschiedenis zo dikwijls een verschillende betekenis had.

(40) Gecit. Jan Walravens, «Een proces van verdamping» in «Podium 58», Juli-Aug. 1959, p. 330.

(41) Voorbeelden van deze strekking: Rommen H., op. cit. «Het natuurrecht is een deel van de natuurlijke, morele wet» (p. 248), volgens deze neo-thomistische opvatting. De stellingname blijkt wellicht duidelijkst uit volgende passus (p. 214): «La nature de l'homme, la notion de l'homme comme être social, doué de raison et de liberté, tel est le principe ou, disons mieux, la fin normative tant de l'éthique sociale que du droit naturel. La légitimation de tout droit, en effet, doit être en premier lieu une légitimation morale. Or cette légitimation morale n'est possible que si la règle du devoir de la raison pratique est d'abord un être connu par la raison spéculative. Et c'est ainsi que ce boucle le cercle de l'esprit et des sciences humaines. Le réel existant, et le noyau intelligible qu'il contient, sont la mesure de la connaissance humaine, l'objet de la raison spéculative; cet objet apparaît ensuite à la raison pratique, prolongement de la raison spéculative, comme un bien doué de valeur et comme une fin qu'il faut réaliser. Mais la réalisation concrète reçoit sa légitimation, non pas de la volonté qui l'effectue, mais de la fin pour laquelle elle l'effectue, c'est-à-dire de l'idée. La métaphysique est à la fois la base et le couronnement de la philosophie du droit, dont l'objet est le droit naturel.»

In zelfde zin Journet, Abbé Ch. «Exigences chrétiennes en politique», Fribourg 1945.

Ook in zelfde zin Leclercq J. «Leçons de droit naturel. Le fondement du droit et de la société» I, 4e ed. Namur-Louvain; 1957.

Dabin J. die een meer persoonlijk standpunt inneemt in «Philosophie de l'ordre juridique positif spécialement dans les rapports du droit privé», Paris, 1929, enz.

In zelfde zin nog Auer A., (zie nota 10), Kaufmann (id.), Stadtmüller (id.), Messner (id.), d'Entrèves (id.), Duynstee (id.), Schmitt (id.), enz...

Bij deze zienswijze — in spiritualistische, pluralistische zin — sluiten aan o.m. Coste-Floret A., «Les problèmes fondamentaux du droit», Paris 1946, als jurist, en bovendien protestanten zoals Ellul «Le fondement théologique du droit», n° 15/16 van «Cahiers théologiques de l'actualité protestante», Neuchâtel 1946 en Brunner E., «Justice,

théorie des principes fondamentaux de l'ordre social», Zürich, 1943; Guisan F., «Note sur le droit naturel» in «Revue théol. et de phil.» n° 114/115. Lausanne, Jan.-jun. 1940.

Ter vergelijking — doch zonder daarop in het bestek van deze uiteenzetting verder te kunnen stilblijven, verwijzen we naar de werken met calvinistische inslag van H. Dooyeweerd «De wijsbegeerte der wetsidee» 3 dln. 1935-36. Men zie eveneens Langemeyer G., «Inleiding tot de studie van de wijsbegeerte des rechts», 1956, p. 161/164, met een zeer bondige bespreking van de protestantse denkrichting.

(42) Wanneer Du Pasquier etikeert «Le droit naturel humaniste» (p. 266) en terecht opmerkt dat Charmont (op. cit.) reeds zijn «renaissance du droit naturel» laat vertrekken bij «Le droit individuel et l'Etat» van Ch. Beudant, verschenen in 1891.

(43) Cfr. supra nota 10.

In zijn «Philosophie du droit» (vert. J.A. d'Aynac — voorwoord van G. Ripert), Paris, 1953, verklaart Del Vecchio uitdrukkelijk het natuurrecht te aanvaarden, maar voegt er aan toe (p. 19): «Ce dernier (le droit naturel), c'est-à-dire l'idéal de la justice, représente une des plus hautes valeurs de l'esprit, la plus haute pouvons-nous dire, quand elle est unie à la charité» en verder deze zin, die de dualistische zienswijze van de auteur bondig samenvat (p. 249): «Mais le droit naturel est essentiellement distinct du droit positif, justement par le fait qu'il s'affirme principe déontologique, indiquant ce qui doit être, même si ce n'est pas.

(44) Cfr. supra nota 10.

(45) Cfr. supra nota 10.

Roubier spreekt van «idéal de justice» wanneer hij de materiële rechtsbronnen aanduidt. Aldus op. cit. p. 226: «Dès lors, nous pouvons du même coup déterminer quels sont les fondements de la règle de droit. Ce sont, en premier lieu, l'expérience, telle qu'elle résulte des données de la vie en société, qui nous apprend à la fois ce qui correspond aux besoins des hommes, et ce qu'il est possible de réaliser; et en second lieu l'idéal de justice, aménagé par la raison, qui permet de corriger, dans le jeu des institutions, la part qui résulte des abus qu'engendre inévitablement la poussée des intérêts». Vgl. Pasquier, Cl. du. «Introduction», p. 269.

(46) Cfr. supra nota 10. Over het natuurrecht zegt Coing (p. 165): «Das Naturrecht ist als eine Summe oberster Rechtsgrundsätze zu verstehen, welche die Grundlage des positiven Kulturrechts bilden. Diese Grundsätze sind aus dem sittlichen Gehalt der Rechtsidee im Hinblick auf bestimmte, wiederkehrende Grundsituationen und Grundsachverhalten des sozialen Lebens abgeleitet» en «Das Naturrecht ist zunächst die Summe der im Sittlichen wie im Sachlichen verwurzelten Grundsätze für die Gestaltung der sozialen Ordnung (p. 168).

Vgl. ook Schneider F., «Naturrechtliche Strömungen in deutsche Rechtssprechung» in «Archiv. Rechts und Sozialphilosophie» 1956, p. 93/111 en Weischedel, W. (zie nota 10), die beiden een «ideaal recht» aanvaarden maar de door de Duitse Rechts machten ingeroepen begijnen van natuurrecht van metafysische oorsprong, afkeuren.

(47) Zie nota's 34 en 70.

(48) Cfr. supra nota's 11 en 12 en de verslagen van 26/28 nov. 1956 door Bobbio en Fechner te Straatsburg op het colloquium van het Institut de droit et d'économie comparés, section de philosophie et de droit in «Annales de la Faculté de droit et des sciences politiques et économiques de Strasbourg» t.V. «Méthode sociologique et droit».

(49) Vgl. Morin G., voorwoord der 2e uitg. van Charmont's «La renaissance du droit naturel» 1927, p. III.

(50) Pasquier Cl. du. «Introduction», p. 263, n° 284.

(51) Langemeyer, «Inleiding», p. 152.

(52) «Un droit naturel en devenir», cfr. Fechner E., «Rechtsphilosophie» (zie nota 10).

(53) Ripert G., «Le régime démocratique et de droit civil moderne», Paris, 2e uitg. 1948 en id. «Le déclin du droit», Paris 1949, p. 7: «Méfions-nous de tout qualificatif donné à la justice. Un idéal n'en comporte pas. Personne aujourd'hui n'oserait plus faire la distinction des lois permanentes et des lois arbitraires et ne dirait qu'une loi positive peut heurter le droit naturel».

(54) Coing H., «Savigny et Collingwood ou Histoire et Interprétation du droit» in «Archives de phil. du droit», Paris, 1959, p. 9.

(55) Villey M., «Leçons d'histoire de la philosophie du droit» in «Annales de la Faculté de droit et des sciences politiques de Strasbourg» t. IV. Paris, 1957.

(56) Op. cit. p. 254.

(57) Cfr. Donius Ch., «Existentialisme, Phénoménologie et Philosophie du droit» in «Archives philos. droit» Paris, 1959 p. 221. Tegenstander van deze richting is o.m. Coing, waar deze zegt (cfr. nota 47, op. cit. p. 7) «Jamais, et c'est là un fait fondamental sur lequel il faut insister, une règle de droit n'est le résultat automatique de l'action de «forces sociales», toujours elle exprime la décision d'un homme qui a été appelé à constituer des règles juridiques. Qu'il s'agisse d'une décision du législateur ou qu'il s'agisse d'une décision judiciaire: toujours la règle de droit a été créée par l'action d'un homme. Il est vrai que cette décision vise toujours une situation sociale déterminée: situation plus ou moins générale dans le cas du législateur, plus individuelle dans celui du juge; mais les différents éléments de cette situation ne déterminent pas directement la décision prise; seule l'image que le législateur ou le juge se fait de cette situation importe pour la décision prise».

(58) Paul Esmein in het verzamelwerk «Introduction» (cfr. nota 10 sur Morandière L.J. de la) T.I., p. 144, «Mais

ce que je veux relever actuellement, c'est que, dans la doctrine initiale de Duguit, où le droit naît, comme un phénomène naturel, du seul fait de la solidarité des hommes, vivant en société, ce droit, supérieur au droit positif, lequel ne vaut que s'il lui est conforme, est en somme un droit naturel».

(59) «Journal métaphysique», 1913-1923. Gallimard «Bibliothèque des Idées, 2», 1927.

«Être et avoir», Aubier, 1935.

«Le Mystère de l'Être», Aubier, 1950, ect...

(60) Vooral «L'Être et le néant, essai d'ontologie phénoménologique», Gallimard, 1943.

«L'existentialisme est un humanisme», Nagel, 1946.

(61) «Psychologie der Weltanschauungen», Berlin, 1919, 3e ed., 1925.

«Die geistige Situationen der Zeit», Berlin, 1931, 5e ed. 1923.

«Philosophie» 3 dln. Berlin, 1932.

«Der philosophische Glaube», München, 1939.

«La foi philosophique», Paris, 1952.

(62) «Sein und Zeit», Halle, 1927 («Existence and Being», Chicago, 1949).

«Vom Wesen des Grundes», Halle, 1931.

«Holzwege», Frankfurt, 1949, «Vorträge und Aufsätze» Pullingen, 1954.

(63) op. cit. nota 10, 2e deel van het boek.

(64) op. cit. p. 220 vv.

(65) «Recht en Wereld» in «Tijdschrift voor Philosophie», Dec. 1955, p. 591/622.

(66) Donius Ch., «Existentialisme, Phénoménologie et philosophie du droit» in «Archives philos. droit», Paris, 1957, p. 221 vv.

(67) Zie nota 10.

(68) Donius Ch., op. cit., p. 222.

(69) Op. cit. p. 230/231.

(70) Op. cit. nota 10.

(71) Op. cit. p. 314: «Daarom zelden wij dat het natuurrecht objectief is voor de besten uit een gemeenschap en voor degenen die in navolging van die besten in staat zijn te zien wat zij zien» en p. 316: «Wel is er een standpunt van waaruit men moet zeggen dat het natuurrecht onveranderlijk is. Het is de onveranderlijkheid van de initiale rechtvaardigheidsleis».

(72) «Philosophie», Berlin, 1932 II, p. 424, gecit. Donius, op. cit., p. 222.

(73) Vgl. Donius, op. cit. p. 222/225.

De auteur wijst uitdrukkelijk op de «échec des philosophies de l'existence en face du positivisme juridique» en legt die mislukking uit doordat de existentiële filosofen een te eng vertrekpunt nemen. Hij zal, langs de fenomenologie om, trachten een ruimer standpunt in te nemen.

(74) Vooral «Religion and Science», London, uitg. 1956, meer bijzonder h.k. IX «Science and Ethics», p. 223/243.

Vgl. eveneens B. Russell «Power. A new social Analysis», London 7e ed. 1957, vooral h.k. XV «Power and moral Codes», p. 237/263.

(75) Vooral «Le droit naturel», Paris 1959, p. 1/123.

(76) «Essais», Paris, 1872, I, p. 548/549.

(77) «Pensées» éd. Havet, art. III, 8, p. 46/7 gecit. B. de Jouvenel «L'idée de droit naturel» in «Le droit naturel» van H. Kelsen e.a. p. 163/164.

(78) Goodhart M., «English Law and Moral Law», 1953, p. 30, verkliest daarom «morele wet» boven «natuurrecht».

(79) Vgl. H. Kelsen op. cit. p. 64/65; P. Roubier, op. cit. p. 222. J. Haesaert «Théorie» p. 84.

(80) In H. Kelsen «Le droit naturel», de bijdrage van d'Entrèves A.P., «Le droit naturel» p. 155/156. Vgl. Krantenburg R., «Grondslagen der Rechtswetenschap. Juridische kennisleer en methodologie», Haarlem. 1955, voorberichten tot de 4e en 5e druk — antwoord op de kritiek van Dooyeweerd, p. VIII/XII.

(81) Op. cit., p. 5 vgl. H. Kelsen, op. cit., p. 68.

(82) Op. cit. p. 193/195.

(83) Op. cit. I, p. 28 vv. Vooral p. 40, «L'ensemble de ces principes d'action constitue le fond caractéristique de l'être humain, son essence, sa nature».

(84) Op. cit., p. 68.

(85) Kelsen, op. cit., p. 74.

(86) Gecit. Mauron Ch., «Sagesse de l'eau», 5e éd., Marseille, 1945, p. 24.

(87) David A., «Réflexions pour un nouveau schéma de l'homme» in «Archives philos. droit» 1959, p. 114: «Donc, à première vue, le droit s'occuperait des buts, les sciences appliquées des moyens».

(88) Vgl. Fechner, op. cit. met verwijzing naar het arché-type van Jung. B. Russell, «Religion and science», p. 230: «I think that in this they are right, but I draw the further conclusion, which they do not draw, that questions as to «values» lie wholly outside the domain of knowledge».

Daartegenover staat de opvatting van Le Senne R., «Introduction à la philosophie», Paris, 1958, waar deze (p. 362 vv.) verklaart: «La valeur ne peut pas dépendre de nous, sinon au sens que nous devons contribuer à son actualisation dans notre expérience».

(89) Haesaert J., «Het Rechtsverschijnsel» (Meded. Kon. Ned. Ac. Wets. Afd. Letterkunde, Nieuwe reeks, Deel 19, nr 12), Amsterdam, 1956, p. 390/391.

(90) Kelsen, op. cit., p. 121/123.

(91) «Théorie générale», p. 284/285.

(92) Op. cit., p. 85.

(93) Jaspers K.: «Inleiding tot de filosofie», p. 29.

(94) «Tout droit est l'instrument d'une politique» zegt Burdeau G. «Méthode de la science politique», Paris, 1959, p. 197.

(95) Chloros A.G., «Une interprétation de la nature et de la fonction de la philosophie moderne» in «Archives philos. droit», 1959, p. 171.

(96) Donius, op. cit., p. 224.

(97) Haesaert J., «Leidraad bij de leergang in Natuurrecht», 3e druk. Gent, 1959, p. 8.

Vgl. Polin R., «La création des valeurs», 1944.

(98) Kelsen H., op. cit., p. 120.

In dezelfde zin Perelman id. ibid., p. 125.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e Kamer. — 15 mei 1959.

Voorzitter: M. Vanderersch.

Raadshere-verslaggever: M. Louveaux.

Procureur-generaal: M. Hayoit de Termicourt.

Advocaten: Mrs. della Faille d'Huyssse
en Van Leynseele.

Erfdienstbaarheid. — Lichten in een gemene muur. — Toepasselijkheid van de artikelen 676 en 677 B.W.

Het bij artikel 676 B.W. aan de eigenaar van een niet gemene maar onmiddellijk aan een andermans erf palende muur toegestane vermogen om daarin lichten te maken, is afhankelijk van de nakoming der bij de artt. 676, lid 2 en 677 B.W. gestelde vereisten. Deze vereisten hebben o.a. tot doel te beletten, dat het licht als uitzicht op een naburig erf zou kunnen dienen.

Door bij de artikelen 678 en 679 B.W. het hebben van op het erf van zijn nabuur uitzicht gevende vensters te verbieden, indien zij niet op de voorgeschreven afstand zijn geplaatst, heeft de wetgever zijn wil te kennen gegeven, dat, wanneer lichten

worden aangebracht op een afstand, waarop geen uitzichten mogen worden aangelegd, zij aan de door de artikelen 676 en 677 B.W. gestelde vereisten moeten voldoen.

Degancq t/ Cs. Van Eenoo.

Gelet op het bestreden vonnis op 17 mei 1958 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van eerste aanleg te Brugge;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 544, 676, 677, 678, 679, 1317, 1319, 1320 van het Burgerlijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

doordat het bestreden vonnis beslist dat de «lichten», (die geen «uitzichten» uitmaken), welke bestaan in het gebouw van eiser, dat op 40 centimeters van de scheidingslijn van het erf van verweerder staat, «aan de bepalingen van artikel 677 van het Burgerlijk Wetboek moeten voldoen»... en, bijgevolg, bij gebrek aan voldoende hoogte, dienen dicht te worden gemaakt,

dan wanneer de «lichten» slechts aan de bepalingen van artikel 677 van het Burgerlijk Wetboek moeten voldoen wanneer zij in een niet gemene muur die onmiddellijk aan een andermans erf «paalt» opgesteld

worden, wat het geval niet is, zoals blijkt uit eisers conclusies, uit de door de rechtbank en door de Vrederechter gedurende de plaatsbezoeken gedane vaststellingen en uit het beroepen vonnis :

Overwegende dat, zo artikel 676 van het Burgerlijk Wetboek aan de eigenaar van een niet gemene muur, die onmiddellijk aan andermans erf paalt, toelaat in die muur lichten te maken, het dit vermogen van de door de artikelen 676, lid 2 en 677 bepaalde voorwaarden afhankelijk maakt ;

Overwegende dat die voorwaarden tot doel strekken, onder meer, te beletten dat het licht als uitzicht op een naburig erf zou kunnen dienen ;

Dat, door bij de artikelen 678 en 679 te verbieden op het erf van zijn nabuur uitzicht gevende vensters te hebben, indien er geen afstand van, naargelang, zes of negentien decimeters is tussen de muur waarin zij gemaakt zijn en de scheidslinie van beide eigendommen (artikel 680), de wetgever zijn wil te kennen heeft gegeven dat, wanneer de lichten worden aangebracht op een afstand waarop geen uitzichten mogen worden aangelegd, zij aan de door de artikelen 676 en 677 van het Burgerlijk Wetboek gestelde voorwaarden zouden voldoen ;

Overwegende dat de rechter vaststelt dat de muur van eisers gebouw op 40 centimeters van de scheidslinie van de erven staat en dat de in die muur gemaakte lichten niet aan de vereisten van artikel 677 van het Burgerlijk Wetboek voldoen ; dat hij op grond van die vaststellingen wettelijk heeft beslist dat verweerders het dichtmaken van die lichten vermochten te vorderen ;

Overwegende dat het middel naar recht faalt ;

Om die redenen :

Verwerpt de voorziening ;
Veroordeelt aanlegger tot de kosten.

HOF VAN CASSATIE

1e Kamer. — 16 januari 1958.

Eerste Voorzitter : M. Wouters.

Raadsheer-Verslaggever : M. van Beirs.

Advocaat-generaal : M. Ganshof van der Meersch.

Advocaten : Mrs. Van Ryn en Pirson.

Handelshuur. — Vóór de inwerkingtreding van de wet van 30 april 1951 lopende huurovereenkomst. — Beëindiging van de huur door de huurder bij toepassing van artikel 3, derde lid van bedoelde wet.

Artikel 33 van de wet van 30 april 1951 stelt in het eerste lid de regel, dat de nieuwe wet onmiddellijk van toepassing is op de lopende handelshuurovereenkomsten.

Het in het tweede lid gemaakte voorbehoud heeft blijkens de bewoordingen zelf van deze bepaling en overeenkomstig de wil, die de wetgever in de loop van de parlementaire behandeling tot uiting heeft gebracht, tot voorwerp, met het oog op de uitoefening van het recht op hernieuwing van de huurovereenkomst verstrikt met dien verstande dat dit eindpunt het contractueel bepaalde eindpunt blijft, ongeacht de bepaling van de nieuwe wet, die voorschrijft, dat de duur van de huurovereenkomst niet korter mag zijn dan negen jaar en, zonder dat de

huurovereenkomst evenwel een einde kan nemen vóór het verstrijken van een termijn van achttien maanden na de inwerkingtreding van de wet.

De regel van onmiddellijke toepassing van de wet maakt de bepaling van het derde lid van artikel 3 toepasselijk op de huurovereenkomsten, die lopen bij de inwerkingtreding van de wet.

Daar de bewoordingen van voormeld derde lid van artikel 3 tot de mening konden leiden, dat de wet enkel voor de bij haar inwerkingtredende lopende huurovereenkomsten aan de huurder het vermogen verleent aan de huurovereenkomst een einde te maken bij het verstrijken van elke driejarige termijn, heeft de minister van justitie bij de aanneming van de wet in de senaat verklaard, dat de bepaling «eveneens» op de hernieuwde huurovereenkomsten van toepassing is; tegen deze verklaring is in het parlement geen tegenspraak gerezen.

Door aan de huurder het recht te ontzeggen aan de huurovereenkomst een einde te maken voordat deze in het 1974 door het verstrijken van haar contractuele duur zou vervallen heeft het bestreden vonnis de wet geschonden.

Wuillaume W. t/ Canet M.

Gelet op het bestreden vonnis, op 27 juni 1956 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van eerste aanleg te Bergen;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 3, 1ste en 3de lid, 33, 1ste en 2de lid, van de wet van 30 april 1951 op de handelshuurovereenkomsten met het oog op de bescherming van het handelsfonds,

doordat het bestreden vonnis beslist dat niet geldig is de opzegging, op 31 juli 1956 betekend door aanlegger die als huurder het aan verweerder toebehorend, tot handelsdoeleinden dienend onroerend goed in gebruik had krachtens een huurovereenkomst, op 1 augustus 1944 voor 30 jaar aangegaan, om de reden dat, aangezien de wetgever de bij de inwerkingtreding van de wet van 30 april 1951 lopende huurovereenkomsten in stand heeft willen houden tot bij het verstrijken van de contractuele termijn, de huurder zich niet vermag te beroepen op het vermogen van eenzijdige verbreking dat hem verleend is door artikel 3, lid 3, van de wet van 30 april 1951, welke naar luid van artikel 33, lid 1, van toepassing is op de ten dage van de inwerkingtreding van deze wet lopende huurovereenkomsten,

dan wanneer het tweede lid van artikel 33, hetwelk bepaalt dat de lopende huurovereenkomsten, waarop de wet van toepassing is, «evenwel vervallen bij het verstrijken van de contractuele termijn», enkel, in zover het de toepassing van de wet op de lopende huurovereenkomsten beperkt, afwijkt van artikel 3, lid 1, volgens hetwelk de duur van de aan de wet onderworpen huurovereenkomsten tenminste negen jaar is, zodat de wetsbepaling (artikel 33, lid 2) welke bepaalt dat de lopende huurovereenkomsten bij het verstrijken van de contractuele termijn vervallen, niet tot gevolg heeft noch kan hebben de huurder het vermogen van eenzijdige verbreking van de huur, dat hem door artikel 3, lid 2, verleend is op de door deze bepaling gestelde voorwaarden, te doen verliezen ;

Overwegende dat artikel 33, vervat in de wet van 30 april 1951 op de handelsovereenkomsten met het oog op de bescherming van het handelsfonds, in lid 1 de regel bepaalt dat de nieuwe wet onmiddellijk van toepassing is op de lopende handelshuurovereenkomsten ;

Overwegende dat het voorbehoud gemaakt in lid 2 tot voorwerp heeft, volgens de termen zelf van deze bepaling en overeenkomstig de wil welke de wetgever in de loop van de parlementaire voorbereiding tot uiting gebracht heeft, met het oog op het uitoefenen van het recht op de hernieuwing van de huurovereenkomst, het tijdstip aan te duiden waarop de lopende huurovereenkomst verstrijkt, dit eindpunt het contractueel bepaald eindpunt blijvend, ongeacht de bepaling van de nieuwe wet welke voorschrijft dat de duur van de huurovereenkomst niet korter mag zijn dan negen jaren, doch zonder dat de huurovereenkomst evenwel een einde kan nemen vóór het verstrijken van een termijn van achttien maanden na de inwerkingtreding van de wet;

Dat lid 2 en lid 3 van voormeld artikel 33 trouwens hetzelfde voorwerp hebben, naardien lid 2 op de huurovereenkomsten met een bepaalde duur betrekking heeft, terwijl lid 3 op de wettelijk verlengde huurovereenkomsten en de huurovereenkomsten met onbepaalde duur betrekking heeft;

Overwegende dat de regel van onmiddellijke toepassing van de wet de bepaling, die lid 3 van artikel 3 vormt, toepasselijk maakt op de huurovereenkomsten welke lopen bij de inwerkingtreding van de wet;

Overwegende dat, daar de termen van voormeld lid 3 van artikel 3 tot de mening konden leiden dat de wet enkel vóór de bij haar inwerkingtreding lopende huurovereenkomsten aan de huurder het vermogen verleent aan de huurovereenkomst een einde te maken bij het verstrijken van elke driejarige termijn, de Minister van Justitie bij de aanneming van de wet in de Senaat verklaard heeft dat de bepaling « eveneens » op de hernieuwde huurovereenkomsten van toepassing is; dat deze opvatting in het Parlement geen tegenspraak heeft doen rijzen;

Waaruit volgt dat het bestreden vonnis, door aanlegger het recht te weigeren aan de huurovereenkomst een einde te maken voordat deze in 1974 door het verstrijken van haar contractuele termijn verviel, de in het middel aangeduide wetsbepalingen heeft geschonden;

Over de door verweerder aangaande de kosten opgeworpen betwisting;

Overwegende dat krachtens de wet de in het ongelijk gestelde partij in de kosten moet worden veroordeeld;

Om die redenen :

Verbreekt het bestreden vonnis;

Beveelt dat van onderhavig arrest melding zal gemaakt worden op de kant van de vernietigde beslissing;

Veroordeelt verweerder tot de kosten;

Verwijst de zaak naar de Rechtbank van eerste aanleg te Charleroi, in hoger beroep uitspraak doende.

Vlaamse Juristen,

abonneert U

op het

Rechtskundig Weekblad

RAAD VAN STATE

3e Kamer. — 4 september 1959.

Voorritter : M. Devaux.

Raadsheren : M.M. Somershausen en De Bock.

Auditeur : M. Coolen.

Advokaat : Mr. L. Schöller.

Bedrijfsraden. — Oprichting. — Bevoegdheid. — Activiteiten waarop de economische bedrijfstak betrekking heeft. — Onwettigheid.

Door K.B. van 1 maart 1957 werd bij toepassing van artikel 6 der wet van 20 september 1948 de openbare instelling « Bedrijfsraad voor de voeding » opgericht. Het K.B. voorzag dat deze economische bedrijfstak omvatte o.a. « alle rechtstreeks aanverwante activiteiten die door de Minister tot wiens bevoegdheid de Economische Zaken behoren, zullen worden bepaald ».

Wanneer de bevoegde overheid, zonder hierbij haar bevoegdheid te buiten te gaan, mocht oordelen dat in een zelfde economische bedrijfstak de productie, de bewerking of verwerking, de landbouw, de industrie, de distributie en de handel mochten worden vertegenwoordigd, is zij nochtans niet gerechtigd te bepalen dat de economische bedrijfstak alle rechtstreeks aanverwante activiteiten zou omvatten, die zouden mogen bepaald worden door de Minister tot wiens bevoegdheid de Economische Zaken behoren.

Deze bepaling dan ook dient nietig verklaard.

V.Z.W. Verbond der Belgische Voedingsbedrijven t/ Belgische Staat, Minister van Economische Zaken.

Arrest Nr 7203

Gezien het op 18 mei 1957 ingediende verzoekschrift, waarbij de vereniging zonder winst oogmerk « Verbond der Belgische Voedingsbedrijven » de nietigverklaring vordert van het Koninklijk Besluit van 1 maart 1957 houdende oprichting van de Bedrijfsraad voor de voeding;

Overwegende dat het koninklijk besluit van 1 maart 1957, bij toepassing van artikel 6 van de wet van 20 september 1948, de openbare instelling genaamd « Bedrijfsraad voor de voeding » heeft opgericht; dat het in de volgende bewoordingen de economische bedrijfstak heeft omschreven welke deze Raad zou vertegenwoordigen :

« Deze economische bedrijfstak omvat :

De voortbrenging van plantaardige, dierlijke en tuinbouwproducten bestemd voor de menselijke of dierlijke voeding;

De industriële en ambachtelijke be- of verwerking, in elk stadium, zowel van de inheemse als van de ingevoerde producten van hogergenoemde bedrijvigheden tot voedingswaren voor mensen of dieren;

De exploitatie van mineraal water en de fabricatie van dranken;

De fabricatie van kunstijs en de koelinrichtingen;

De in- en uitvoerhandel, groot- en kleinhandel in hogergenoemde producten, voedingswaren en dranken;

En alle rechtstreeks aanverwante activiteiten die door de Minister tot wiens bevoegdheid de Economische Zaken behoren, zullen worden bepaald.

Nochtans strekt zich de bevoegdheid van de Bedrijfsraad voor de voeding :

1° niet uit tot de activiteiten vertegenwoordigd in de Bedrijfsraad voor de visserij;

2° slechts uit tot de vraagstukken betreffende de voortbrenging van plantaardige, dierlijke en tuinbouwproducten in zoverre zij in rechtstreeks verband staan met de andere, in vorige alinea's opgesomde activiteiten »;

Overwegende dat de verzoekende partij een vereniging is die alleen beroepsorganisaties uit de Belgische voedingsindustrie als lid aanvaardt, dat zij, volgens haar statuten, de verenigingen die zich met handelsverrichtingen bezighouden, uitsluit, dat zij betoogt, dat het bestreden koninklijk besluit onwettig is in zover het verschillende beroepen in een enkele bedrijfsraad heeft samengebracht; dat zij dit middel als volgt uiteenzet :

« Noch uit de tekst van de wet, noch uit haar parlementaire voorbereiding, noch uit haar opzet, noch uit de ratio legis kan worden afgeleid dat de aangevoerde wet of enige andere wetbepaling de Koning, onder voorwendsel de omvang vast te stellen van de bepaalde economische bedrijfstak waartoe de bevoegdheid van een bedrijfsraad zich uitstrekt, machtigt om kunstmatig op hetgeen het beroepsvlak zou moeten zijn, een in werkelijkheid onbestaand hybridisch « beroep » in het leven te roepen met onderscheiden, uiteenlopende en concurrerende takken en zelfs economische activiteitssectoren.

Door de ganse beroepstak of wat hij in het kader van de organisatie van het bedrijfsleven zou moeten zijn, met name de voedingsindustrie, samen te brengen met de landbouw en de distributie, miskent het bestreden besluit de draagwijdte van artikel 6 van de wet van 20 september 1948, welk artikel het wil toepassen »;

Overwegende dat artikel 6 van de wet van 20 sept. 1948 bepaalt :

« Bij koninklijke besluiten, in ministerraad overlegd, en genomen na advies van de Centrale Raad voor het bedrijfsleven, worden voor bepaalde bedrijfstakken, onder de benaming « Bedrijfsraden », raden van advies opgericht die het statuut van publiekrechtelijk lichaam bekomen.

De opdracht van die Raden bestaat in het overmaken aan een minister en aan de Centrale Raad voor het bedrijfsleven, hetzij uit eigen beweging, hetzij op aanvraag van deze overheidsorganen, en in de vorm van verslagen die de verschillende standpunten weergeven die in hun midden werden toegelicht, van alle adviezen of voorstellen omtrent de vraagstukken die betrekking hebben op de bedrijfstak die zij vertegenwoordigen »;

Overwegende dat de wetgever de openbare instellingen in de oprichting waarvan hij voorziet, in de Franse tekst weliswaar « conseils professionnels » heeft genoemd, maar dat de Nederlandse tekst de term « bedrijfsraden » gebruikt; dat anderzijds het artikel waarbij zij worden opgericht, aan ieder van hen opdracht geeft, aan een minister en aan de Centrale Raad voor het bedrijfsleven, hetzij uit eigen beweging, hetzij op aanvraag van deze overheidsorganen, en in de vorm van verslagen die de verschillende standpunten weergeven welke in zijn midden werden toegelicht, alle adviezen of voorstellen te doen toekomen omtrent de vraagstukken die betrekking hebben op de hierna bepaalde bedrijfstak, die, zoals reeds is gezegd, is bepaald in artikel 2; dat deze instelling dus de organisatie van het bedrijfsleven beoogt en niet de organisatie van het beroep, en dat de Centrale Raad voor het bedrijfsleven, die over het bestreden koninklijk besluit advies heeft moeten geven, geen enkel bezwaar heeft gemaakt;

Overwegende dat de bevoegde overheid, zonder hierbij haar bevoegdheid te buiten te gaan, mocht oorde-

len dat in eenzelfde economische bedrijfstak, de produktie, de bewerking of verwerking, de landbouw, de industrie, de distributie en de handel mochten worden vertegenwoordigd;

Overwegende nochtans dat de in de wet bedoelde bedrijfsraden bij koninklijke besluiten, in ministerraad overlegd, en vastgesteld na advies van de Centrale Raad voor het bedrijfsleven, voor bepaalde bedrijfstakken worden opgericht; dat dus aan de Koning de macht is opgedragen om de op elk van deze bedrijfsraden betrekking hebbende bedrijfstak te bepalen;

Overwegende dat de minister, die door artikel 4 van het bestreden besluit gelast is de meest vooraanstaande organisaties van de betrokken ondernemingshoofden en arbeiders te verzoeken hem een lijst voor te leggen van twee kandidaten voor het ambt van werkend lid en van twee kandidaten voor het ambt van plaatsvervangend lid voor elke zetel welke hun zal worden toegewezen, bedoelde « meest vooraanstaande » organisaties behoort aan te duiden door een keuze in de vooraf door de Koning bepaalde bedrijfstak; dat het hem dus toekomt te oordelen over de betrekkingen van deze organisaties met de door het koninklijk besluit bepaalde bedrijfstak, maar dat de wet niet veroorlooft hem de bevoegdheid over te dragen om aan de activiteiten, door de Koning gegroepeerd om door een bepaalde bedrijfsraad te worden vertegenwoordigd, andere « rechtstreeks aanverwante » activiteiten toe te voegen door middel van een verordeningsbepaling welke op die wijze definitief zou worden vóór de individuele aanwijzing waartoe hij zal overgaan; dat de wet aan de Koning alleen, en volgens een door haar ingestelde procedure, de zorg heeft gelaten te bepalen, welke bedrijfstak door elke bedrijfsraad zou worden vertegenwoordigd;

Overwegende dat het bestreden besluit onwettig is in zover het heeft bepaald, dat de economische bedrijfstak alle rechtstreekse aanverwante activiteiten zou omvatten, die mochten worden bepaald door de Minister tot wiens bevoegdheid de Economische Zaken behoren;

Besluit :

Artikel 1 : In artikel 2 van het koninklijk besluit van 1 maart 1957 houdende oprichting van de Bedrijfsraad voor de voeding, wordt de volgende bepaling nietig verklaard :

« En alle rechtstreeks aanverwante activiteiten die door de Minister tot wiens bevoegdheid de Economische Zaken behoren, zullen worden bepaald ».

Artikel 2 : Van dit arrest zal een uittreksel in het Belgisch Staatsblad worden bekendgemaakt.

Artikel 3 : De kosten, bepaald op 750 frank, komen ten laste van de verzoekende partij tot een bedrag van 375 frank en ten laste van de tegenpartij tot een bedrag van 375 frank.

VLAAMSE JURISTEN,

ABONNEERT U OP

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

HOF VAN BEROEP TE GENT

5e Kamer. — 13 mei 1959.

Voorzitter : M. Vanparijs.

Raadsheren : M.M. Noest en Le Fevere de ten Hove.

Advocaat-generaal : M. Matthys.

Advocaat : Mr. G. Piret.

Echtscheiding. — Betrekkelijke bevoegdheid van de rechter. — Betreft niet de openbare orde.

Ook in zake echtscheidingen betreft de betrekkelijke bevoegdheid enkel private belangen en geenszins de openbare orde.

De rechter, die in een verstekprocedure bij toepassing van artikel 234, oud B.W., zich «ratione loci» onbevoegd verklaart, doet dit ten onrechte.

De Wael t/ Van der Snickt.

Advies O.M.

Vrouw De Wael, Charlotte — oorspronkelijke aangelegster in een geding tot echtscheiding tegen haar echtgenoot, Van der Snickt, Camilius, die sinds verscheidene jaren het echtelijk huis, zijn vrouw en zijn kinderen, gevestigd te Berlare heeft verlaten, ten einde een andere vrouw te vervolgen in Duitsland, maar bepaald te Radervormwald-Nord-Rhein, waar hij woonachtig is — heeft binnen de wettelijke termijn, in regelmatige vorm, een ontvankelijk beroep ingesteld tegen een vonnis, bij verstek gewezen op 2 december 1957, door de rechtbank van eerste aanleg te Dendermonde, beslissing waarbij deze rechtbank, gelet op de niet verschijning van oorspronkelijk verweerder, en de vestiging van diens woonplaats in Duitsland, van ambtswege haar onbevoegdheid «ratione loci» heeft opgeworpen om over de door appellante ingestelde vordering tot echtscheiding te kennen.

Zoals het aangevochten vonnis het uitdrukkelijk toegeeft raakt, inzake echtscheiding wegens een bepaalde oorzaak, de bevoegdheid «ratione loci» zoals deze bij de «in casu» toepasselijke oud-artikelen 234 en 108 - B.W. geregeld werd, geenszins de openbare orde (Cass., 19 maart 1925, Pas. 1925, I, 179), wat derhalve betekent dat, terwijl de aanleggende partij de territoriale bevoegdheid van de door haar verkozen rechtbank niet meer kan betwisten, nog enkel en alleen de verwerende partij de onbevoegdheid «ratione loci» eventueel kan opwerpen, en dan nog overeenkomstig artikelen 168 en 169 - B.W.Rv. In geval deze verwerende partij dienaangaande en «in limine litis», geen exceptie doet gelden vermag de rechtbank geenszins deze exceptie ambtshalve in te roepen, en indien, zoals in onderhavig geval, verweerder niet verschijnt vermag de rechtbank enkel haar bevoegdheid «ratione loci» af te wijzen, zo er bijzondere redenen zouden zijn die dergelijke beslissing zouden kunnen rechtvaardigen. (Men leze dienaangaande o.m. de juiste en rake beschouwingen van A. Piérard - B.I. - nr 256 - blz. 494 tot 497, alsmede het aldaar weergegeven arrest van het Hof van beroep te Brussel van 10 juli 1895, onder noot 2, blz. 495) wat in zake uitgesloten is. Welintegendeel, de in het verzoekschrift tot echtscheiding ingeroepen feiten wijzen er op dat het onderzoek, en meer bepaald het getuigenverhoor, omtrent bedoelde feiten, van redelijk en praktisch stand punt uit beschouwd, enkel kan geschieden in en door de rechtbank van het arrondissement Dendermonde, waar de feiten zich voordeden,

waar de getuigen gevestigd zijn, en waar ze dus met de minste onkosten door een rechter, die hun taal machtig is zullen kunnen verhoord worden. Er anders over beslissen, blijkt, in de onderhavige zaak, appellante in de feitelijke onmogelijkheid te moeten stellen haar recht te kunnen doen gelden, en zou eigenlijk leiden tot een soort verkapte rechtweigeren. Waar nu het aangevochten vonnis zijn beslissing van onbevoegdheid «ratione loci» rechtvaardigt door de beschouwing dat de verstekmakende partij steeds verondersteld wordt de eis te betwisten, is het m.i. trouwens volkomen verkeerd hieruit af te leiden dat «de rechtbank dus ertoe verplicht is haar onbevoegdheid «ratione loci» van ambtswege op te werpen» in een rechtsgeding waar deze aangelegenheid de openbare orde niet raakt. Veronderstelde betwisting van de eis door de verstekmakende verweerder beduidt geenszins veronderstelde betwisting van de territoriale bevoegdheid, en de rechtspraak en rechtsleer, naar dewelke het vonnis in dat verband verwijst, zijn trouwens aan de vraag nopens deze bevoegdheid volkomen vreemd; zij betreffen immers alleen de verplichting voor de rechter de ontvankelijkheid en de gegrondheid van de eis te onderzoeken buiten elke beschouwing, getrokken uit de veronderstelling dat, vermits gedaagde partij niet verschijnt, deze moet verondersteld worden niets tegen deze ontvankelijkheid of gegrondheid te moeten of te kunnen inbrengen.

Alleen in de gevallen voorzien bij art. 43bis en 43ter (art. 22 - § 2 - Wet van 9 juli 1957 betreffende de verkoop en de lening op afbetaling) van onze bevoegdheidswet, wordt de verstekmakende verweerder geacht de bevoegdheid af te wijzen van de rechtbank waarbij het geding aanhangig werd gemaakt, en behoort het derhalve aan de rechtbank, in die bepaalde gevallen haar bevoegdheid «ratione loci» te laten onderzoeken, en eventueel ambtshalve af te wijzen. Zulks is echter geenszins het geval inzake vordering tot echtscheiding, ingesteld vóór de rechtbank van het arrondissement waar, zoals in casu, de echtelijke woonplaats gedurende vele jaren gevestigd was, waar de echtgenote met haar gezin steeds woonachtig bleef, en zulks t.o.v. een echtgenoot, die ten slotte toch enkel de echtelijke woning, zijn vrouw en zijn kinderen blijkt te hebben verlaten om in het buitenland met een andere vrouw buitenechtelijke betrekkingen te gaan onderhouden. Ofschoon van de wet van 30 april 1958 betreffende de wederzijdse rechten en plichten van de echtgenoten, op onderhavig geval geen toepassing kan worden gemaakt, kan evenwel herinnerd worden aan de bepalingen, waaraan het Hof zijn beslissing, in onderhavig geval, op geschikte wijze best zou kunnen aanpassen. Deze bepalingen luiden immers als volgt :

Art. 2 - W. v. 30-4-1958 :

«Art. 234 - B.W. wordt opgeheven en vervangen » als volgt : De eis tot echtscheiding wegens een » bepaalde oorzaak kan slechts ingesteld worden voor » de rechtbank van het arrondissement waar de echtgenoten hun laatste echtelijke verblijfplaats hadden, » of waar de verweerder zijn woonplaats heeft, van » welke aarde de feiten of misdrijven, welke tot deze » eis aanleiding geven, ook mogen zijn. »

Art. 5 - zelfde wet :

« Art. 108 - B.W. wordt opgeheven en vervangen door » wat volgt : Een niet ontvoogde minderjarige heeft zijn » woonplaats bij degene van zijn ouders die wettelijk » beheerder is, of bij zijn voogd; een meerderjarige die » ontzet is heeft zijn woonplaats bij zijn voogd. »

* * *

Op grond van bovenvermelde beschouwingen, zijn wij dan ook van oordeel dat het hoger beroep gegrond

is, en dat derhalve de rechtbank van eerste aanleg te Dendermonde «ratione loci» bevoegd dient te worden verklaard om van de eis tot echtscheiding van appellante kennis te nemen. Wij menen echter dat evocatie niet mogelijk is, omdat het Hof niet over de nodige gegevens beschikt om het geschil definitief te vonnissen, vermits het noodzakelijk een onderzoeksmaatregel zou moeten gelasten in verband met de feiten, die door appellante, tot staving van haar eis tot echtscheiding, ingeroepen worden, vooraleer over de grond der zaak uitspraak te kunnen doen. (A.P.R. - Tw. Beroep in burgerlijke zaken en in zaken van koophandel - nrs 597 en 603).

Naar ons oordeel, indien het Hof onze zienswijze omtrent de bevoegdheid mocht bijtreden, zal het behoren de zaak opnieuw te verwijzen naar de rechtbank van eerste aanleg te Dendermonde, anders samengesteld, ten einde verder over de door appellante gevorderde onderzoeksmaatregel uitspraak te doen.

Arrest

Gezien de stukken, o.m. de grosse van het bestreden vonnis, op 2 december 1957 gewezen door de Rechtbank van Eerste Aanleg te Dendermonde;

Overwegende dat, ofschoon behoorlijk opgeroepen, de gedaagde alhier, evenmin als in eerste aanleg, pleitbezorger heeft gesteld;

Overwegende dat het hoger beroep regelmatig is naar vorm en tijd;

Overwegende dat de eerste rechter zich, bij toepassing van het toenmalig art. 234 B.W., onbevoegd verklaard heeft «ratione loci» om kennis te nemen van de eis in echtscheiding door de appellante tegen haar echtgenoot ingesteld op grond hiervan dat laatstgenoemde ten tijde van de dagvaarding zijn woonplaats had in Duitsland;

Overwegende weliswaar dat, wanneer de gedaagde, zoals in casu, verstek laat gaan, de rechtsmacht, voor wie het geding aanhangig werd gemaakt, ertoe gehouden is na te gaan of de vordering als rechtmatig mag worden toegewezen en mitsdien of deze als ontvankelijk en gegrond te beschouwen valt;

Overwegende dat zij insgelijks verplicht is ambtshalve alle middelen op te werpen, welke de openbare orde raken en aldus steeds moet onderzoeken of zij «ratione materiae» bevoegd is, maar dat zij integendeel niet vermag, uit eigen gezag, haar gebeurlijke onbevoegdheid «ratione loci» in te roepen, omdat, behalve in uitzonderlijke gevallen, welke zich hier niet voordoen, dergelijke exceptie, zelfs in zake echtscheiding enkel private belangen betreft en geenszins de openbare orde (R.P.D.B. V° Divorce et Séparation de Corps, nrs 103 en 104; op. cit. V° Compétence en matière civile et commerciale, nrs 4 en 9);

Overwegende derhalve dat de eerste rechter wel degelijk bevoegd was «ratione loci» tot kennisneming van de onderhavige vordering;

Overwegende verder dat, hoewel de zaak normaal in graad van beroep aan het oordeel van dit Hof moest onderworpen worden, er nochtans geen aanleiding is tot evocatie, daar ze niet in staat is een eindbeslissing te ontvangen, de door de appellante aangehaalde feiten voorts nog niet naar eis van rechten bewezen zijnde;

Om deze redenen:

Het Hof,

Gelet op artikel 24 der wet van 15 juni 1935;

Gehoord de heer Advocaat Generaal Matthys in zijn eensluidend advies,

Recht doende bij verstek wegens niet verschijnen tegenover de geïntimeerde en alle andere conclusies, als ongegrond of voorbarig, van de hand wijzende, ook die strekkende tot getuigenverhoor,

Verklaart het beroep ontvankelijk en ten dele gegrond,

Dientengevolge,

Doet het aangevochten vonnis te niet en, opnieuw wijzende, zegt voor recht dat de eerste rechter wel bevoegd was «ratione loci» om de vordering van de appellante te beoordelen;

Zendt de zaak terug naar de Rechtbank van Eerste Aanleg te Dendermonde, anders samengesteld, om ze nader te beslechten;

Verstaat dat de kosten van deze aanleg zullen worden gedragen door de partij, die ten gronde in het ongelijk zal gesteld worden.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE ANTWERPEN

Eerste Kamer. — 23 januari 1959.

Voorzitter: M. De Preter.

Rechters: M.M. Ceulemans en Dillen.

Advocaten: Mrs. W. Calewaert en J. Rombout.

Familierecht. — Hoede der kinderen na echtscheiding.
— Wijziging gevraagd door de echtgenoot in wiens voordeel de echtscheiding is uitgesproken vereist geen tussenkomst van de familieraad of de Procureur des Konings.

Artikel 302 B.W. schrijft voor de kinderen toe te vertrouwen aan de echtgenoot die de echtscheiding bekomen heeft. De tussenkomst van de familieraad of van de Procureur des Konings wordt alleen voorzien indien de belanghebbenden menen dat van deze stelregel moet afgeweken worden, om één of meerdere kinderen uitzonderlijk toe te vertrouwen hetzij aan de schuldige echtgenoot, hetzij aan een derde. De schuldige echtgenoot kan niet persoonlijk een wijziging in de hoede vorderen, in tegenstelling met de echtgenoot die de echtscheiding bekwam en die zijn aanspraak op de hoede rechtstreeks put uit artikel 302 B.W.

De verplichting het kind een officiële school te doen bezoeken is in strijd met de grondwet en kan niet staande gehouden worden.

Silberman t/ Dekker en Voorzanger.

Aangezien de vordering strekt tot intrekking van de modaliteiten van het hoederecht over het kind Ethel, gesproken uit de vroegere echt tussen aanlegger en eerste verweerster, en toevertrouwd aan aanlegger door vonnis van deze Rechtbank dd. 23 oktober 1956, de echtscheiding toelatend ten laste van eerste verweerster;

Aangezien verweerders de niet-ontvankelijkheid van de vordering opwerpen, om reden dat aanlegger, wegens feitelijke miskennen van de door voormeld vonnis opgelegde voorwaarden, van rechtswege vervallen zou zijn van het hem toegekend recht en, minstens omdat een voorafgaandelijke beraadslaging van de familieraad noodwendig zou zijn;

Aangezien de eerste opwerping eerder de grond van de zaak raakt, dan haar ontvankelijkheid, maar dat daarop alleszins nu reeds kan geantwoord worden;

Dat, zoals aanlegger terecht opmerkt, het opvalt dat verweerders wel beweren dat aanlegger van rechtswege vervallen zou zijn van de hoede, maar dat zij, in het beschikkend gedeelte hunner besluiten niet zeggen noch vragen op een andere wijze in die hoede te voorzien ;

Dat het vonnis van echtscheiding alleszins de hoede toevertrouwd heeft aan aanlegger, zodat de speciale modaliteiten waarmee de uitoefening van dit recht omringd werd, uiteraard van bijkomende betekenis zijn; dat verder door niets bewezen is dat aanlegger nooit het inzicht zou gehad hebben deze modaliteiten eigenmachtig te wijzigen, vermits huidige dagvaarding, uitgezonden binnen een redelijke tijd na het aangaan van een nieuw huwelijk door aanlegger, juist bewijst dat hij het gezag van de rechtbank in deze aangelegenheid erkent en eerbiedigt; dat de kortstondige tussenperiode, tijdens dewelke « de facto » van bedoelde modaliteiten afgeweken werd niet van aard is enige sanctie te verantwoorden ;

Aangezien artikel 302 B.W. oplegt de kinderen toe te vertrouwen aan de echtgenoot, welke de echtscheiding bekomen heeft, terwijl de tussenkomst van de familierraad of van de Procureur des Konings dan alleen voorzien wordt indien belanghebbenden menen dat van hoger bedoelde stelregel moet afgeweken worden, om één of meer kinderen uitzonderlijk toe te vertrouwen, hetzij aan de schuldige echtgenoot, hetzij aan een derde;

Dat de auteurs hieruit dan ook afleiden dat de schuldige echtgenoot niet persoonlijk een wijziging in de hoede kan vorderen, maar dat nergens voorgehouden wordt dat dit ook het geval zou zijn voor de echtgenoot welke echtscheiding bekwam en die zijn aanspraak op de hoede rechtstreeks put uit artikel 302 (vgl. De Page, dl. I, n° 291; Kluyskens, dl. VII, n° 496 en 497) ;

Aangezien trouwens thans geen wijziging gevraagd wordt aan de hoede als zodanig, doch slechts aan dezer modaliteiten van uitoefening ;

Dat aanlegger dus alleszins bevoegd is om de eis in te leiden ;

Aangezien, bij gebrek aan voorlegging van verklaerende gedingstukken desaangaande, mag en moet aangenomen worden dat de Rechtbank, in haar vonnis van 23 oktober 1956 de speciale modaliteiten hoofdzakelijk voorgeschreven heeft omdat aanlegger toen ongehuwd en bezwaarlijk persoonlijk zorgen kon voor een driejarig dochttertje, terwijl het niet duidelijk is waarom juist opgelegd werd dat het kind een officiële school behoorde te bezoeken ;

Dat verweerders in dit geval verwaarlozen aan de hand van de toenmalige besluiten te bewijzen dat er andere redenen zouden bestaan hebben om het kind onder te brengen bij een tante ;

Aangezien het ongetwijfeld verkieslijk is voor het kind dit laatste, nu aanlegger een nieuw gezin gesticht heeft, in diens gezin te laten opgroeien; dat de mogelijkheid dat er ook kinderen uit de tweede echt zouden spruiten hiertegen thans geen afdoend bezwaar oplevert, vermits het principieel verkieslijk is dat een kind tussen andere kinderen zou opgroeien; dat indien er zich later werkelijk bezwaren zouden aftekenen, nog altijd een nieuwe wijziging in de hoede mogelijk is ;

Dat, gezien artikel 17 van de Grondwet, de restrictie betreffende het onderwijs bezwaarlijk in stand kan gehouden worden, tenzij partijen hieromtrent een overeenkomst zouden aangegaan hebben, wat niet bewezen is ;

Aangezien aanlegger momenteel geen enkel concreet bezwaar oppert tegen het voorschrift om het kind in

België op te voeden, wijl verweerders wellicht vrezen dat bij het wegvallen van deze restrictie het kind misschien zou overgebracht worden naar een onbekende woonplaats in den vreemde of naar een plaats waar de uitoefening van alle bezoekrecht materieel onmogelijk zou worden; dat het dan ook past deze beperking voorzichtigheidshalve in stand te houden ;

Om deze redenen :

De Rechtbank, na erover beraadslaagd te hebben, Gehoord in openbare zitting van 20 december 1958 dhr De Smedt, Substituut-Procureur des Konings, in zijn grotendeels eensluidend advies, gegeven in de nederlandse taal,

Alle andere besluiten verwerpende,

Tegensprekelijk recht doende,

Verklaart de vordering ontvankelijk, en er recht op doende,

Zegt voor recht dat het vonnis van deze Rechtbank dd. 22 oktober 1956, tussen aanlegger en eerste verweester verleend, voor wat de hoede van het kind Ethel betreft, zal gewijzigd worden in die zin dat de hoede van het kind Ethel Silberman, geboren 13 november 1952 aan aanlegger toevertrouwd blijft, met als enige voorwaarde of restrictie dat het kind op het grondgebied van België zal opgevoed worden, en mits behoud van het aan eerste verweester toegekend bezoekrecht ;

Verwijst verweerders tot de kosten des gedings ;

Verklaart het vonnis uitvoerbaar spijs alle verhaal en zonder borgstelling.

CORRECTIONELE RECHTBANK TE KORTRIJK

11 juni 1959.

Voorzitter : M. Kerkhove.

Rechters : MM. Carsau en De Witte.

O.M. : M. Steelandt.

Advocaten : Mrs. De Clerck en De Jaegere.

Verzekeringen. — Geen recht van de gesubrogeerde verzekeraar om de verantwoordelijke derde rechtstreeks voor de strafrechter te dagvaarden.

De verzekeraar, die de schade betaald heeft en krachtens artikel 22 van de wet op de verzekeringen in al de rechten treedt van de verzekerde tegenover derden uit hoofde van deze schade, heeft geen bevoegdheid om deze derden rechtstreeks voor de strafrechter te dagvaarden.

Het recht van de burgerlijke partij (het slachtoffer) om de verdachte en de burgerlijk verantwoordelijke partij voor de bevoegde strafrechter rechtstreeks te dagvaarden (artikel 182 Wetboek van Strafvordering) is een eigen recht, dat niet vatbaar is voor subrogatie.

Vanderstraeten t/ Belgische Verzekeringsmaatschappij van de Middenstand.

Aangezien artikel 22 van de wet van 11 juni 1874 bepaalt dat de verzekeraar, die de schade betaald heeft, gesubrogeerd is in al de rechten van de verzekerde tegenover derden uit hoofde van die schade ;

Aangezien de N.V. Belgische Verzekeringsmaatschappij van de Middenstand, omnium-verzekeraarster van appellant Windels Hippolyte, zich op de subrogatie be-

roepende, een derde, Vanderstraeten Albertus, die ze verantwoordelijk acht voor de schade aan appellant Windels Hippolyte toegebracht en door haar vergoed, rechtstreeks dagvaardt voor de Politierechtbank, voor dewelke haar verzekerde, opgeroepen was als burgerlijk verantwoordelijke voor appellant Windels Gilbert, die door de ambtenaar van het Openbaar Ministerie gedagvaard was uit hoofde van inbreuk op artikel 21, 4° van het koninklijk besluit van 8 april 1954, Algemeen Reglement op de Politie van het Wegverkeer, opnieuw omschreven door de eerste rechter als inbreuk op artikel 25, 2, c van het koninklijk besluit van 10 december 1958 ;

Aangezien de eerste rechter de vordering van de N.V. Belg. Verz. ontvankelijk verklaarde ;

Aangezien de wettelijke grond van de openbare en van de burgerlijke vordering, gesteund op het herstel van de schade door een misdrijf veroorzaakt, berust in de bepalingen van het eerste hoofdstuk van de voorafgaandelijke titel van de wet van 17 april 1878 betreffende de strafvordering ;

Aangezien de vordering die strekt tot de toepassing van de straffen, de openbare vordering, slechts kan uitgeoefend worden door de ambtenaren aan dewelke de wet ze heeft toevertrouwd, zoals blijkt uit de bepalingen van artikel 1 van voornoemde wet ;

Aangezien bij ingebreke blijven van deze ambtenaren en het uitblijven, als gevolg daarvan, van een rechtsgeding waarop de schadelijgende partij haar vordering kan inschakelen door gebruik te maken van de bevoegdheid, in haar belang in het leven geroepen door de bepalingen van artikel 4 van voornoemde wet, die toelaten de burgerlijke vordering tegelijk en voor dezelfde rechters als de openbare vordering in te spannen, artikel 182 van het Wetboek van Strafvordering het recht toekent, aan hetgeen de tekst van die bepaling de burgerlijke partij noemt, de rechtbank in strafzaken te vatten bij middel van een dagvaarding, rechtstreeks gericht aan de betichte en de personen die burgerlijk verantwoordelijk zijn voor het misdrijf ;

Aangezien deze bevoegdheid door de wet verleend werd om het belang te dienen van diegenen, die door het uitblijven van een strafgeding tegen de dader, verstoken zijn om voor hun toestand van slachtoffer van een daad, die de maatschappij afkeurt en vervolgt, rechtsbevrediging te bekomen op de wijze, eigen aan de beteugeling van strafbare feiten, die namelijk een openbare bevestiging van de plichtigheid van de dader meebrengt en, bij wijze van het tegendeel, de onschuld van het slachtoffer en de gevolgen van de daad voor zijn persoon en zijn vermogen in het licht stelt ; (dat, terzake, Windels Hippolyte, eigenaar van het voertuig dat beschadigd werd, het slachtoffer is van de onwettelijke daad, die bestaat in de overtreding van een regel van het Algemeen Reglement op de Politie van het Wegverkeer) ;

Aangezien, in strafzaken in het algemeen, aldus de wettelijke oplossing verwezenlijkt wordt van de verhoudingen in het gesloten geheel dat tegenwoordige criminalisten « le couple pénal », dit is dader-slachtoffer, noemen (Mendelsohn, B. Rev. dr. pén. crim., déc. 1956, p. 315) ;

Aangezien het in werking zetten van een strafactie, die de ambtenaren, door de wet daartoe aangesteld, niet nodig hadden geoordeeld, slechts gerechtvaardigd wordt wanneer dit uitgaat van diegenen die persoonlijk verongelikt zijn door het uitblijven van de maatschappelijke reactie en bijgevolg van het middel, dat hun, in hun bijzondere hoedanigheid van slachtoffer, al was het enkel op stoffelijk gebied, door de wetgever

is ter beschikking gesteld om op de meest aangepaste manier wettelijke bevrediging te bekomen ;

Aangezien deze voorwaarde niet eigen is aan een derde, die niet in de feiten betrokken was, doch die alleen met de schadelijgende partij een overeenkomst van verzekering had afgesloten, welke private rechtsverhoudingen in het leven roept tussen die partijen ;

Aangezien, indien deze derde in zijn belang door de wet geïnvesteerd werd met een subrogatie in de rechten van de verzekerde partij, hij daardoor niet de persoonlijke hoedanigheden verwerft, die de verzekerde bezat uit hoofde van zijn verhouding als slachtoffer tegenover de dader ; dat deze hoedanigheden niet voor subrogatie vatbaar zijn ;

Aangezien de verzekeraar in zekere zin alle rechten van de verzekerde kan uitoefenen, doch daarom niet over alle middelen van deze laatste beschikt ;

Aangezien de rechtstreekse dagvaarding, ingesteld op grond van artikel 182 van het Wetboek van Strafvordering, een middel is, eigen aan het slachtoffer van het misdrijf ;

Aangezien de rechtstreekse dagvaarding, uitgaande van de verzekeraar, niet kan vergeleken worden met de aanstelling als burgerlijke partij die slechts een vordering is, die geënt is op een reeds ingeleide openbare vordering, terwijl de rechtstreekse dagvaarding, zoals de klacht, gevolgd door aanstelling als burgerlijke partij, het in werking stellen van het strafapparaat verwezenlijkt, waarover naast en bij gebreke van de ambtenaren van het Openbaar Ministerie, die heer en meester zijn van die vordering, slechts het rechtstreeks slachtoffer persoonlijk beschikken kan op grond van de bevoegdheid die het speciaal bekomen heeft door de bepalingen van artikel 182 van het Wetboek van Strafrechtspleging (La plainte suivie de constitution de partie civile devant le juge d'instruction a pour but et pour effet de suppléer à l'inaction du ministère public et de mettre en mouvement l'action publique. Cass. 10 februari 1913, Pas 103) ;

Aangezien het, in het algemeen beschouwd, duidelijk is dat de subrogatie niet onbeperkt op al de rechten zonder onderscheid, die de gesubrogeerde bezit, toepasselijk kan zijn ; dat het namelijk ondenkbaar is dat ze zou slaan op de bevoegdheid van het indienen van klacht, gevolgd door aanstelling als burgerlijke partij, in zake de misdrijven nopens dewelke de openbare vordering slechts van de benadeelde partij, zoals het geval is voor overspel, jacht op andermans goed, bedelingen, eerroof, e.a. ; dat het recht van beschikking over het in werking stellen van de publieke vordering beperkt is tot de partner van « le couple pénal » en niet op grond van subrogatie kan uitgeoefend worden ;

Aangezien dit, in het algemeen voor alle misdrijven zonder onderscheid het geval is ;

Aangezien door het ontkennen aan de verzekeraar van de bevoegdheid om rechtstreeks te dagvaarden geen afbreuk wordt gedaan aan de bepalingen van artikel 22 van de wet van 11 juni 1874, die de verzekeraar subrogeert in al de rechten van de verzekerde tegen derden uit hoofde van de schade ;

Aangezien de uitoefening van de rechten die ertoe leiden van derden terugbetaling van uitgekeerde schade te bekomen onaangetast blijft ; dat alleen het middel van de rechtstreekse dagvaarding uitgesloten is, omdat het eigen is aan het slachtoffer en niet vatbaar voor subrogatie ;

Aangezien dit middel meer bevat dan de verwezenlijking van de vorderingsrechten tegenover derden « uit hoofde van die schade », zoals de bepalingen van artikel 22 van voornoemde wet luiden, namelijk het in werking stellen van de strafvordering ;

Aangezien de termen « uit hoofd van die schade » niet toelaten de subrogatie te verlenen voor andere bevoegdheden dan het instellen van de rechtsvorderingen die enkel steun vinden in het louter opvorderen van derden van aan de verzekerde uitbetaalde schade; dat ze niet kon uitgebreid worden tot de actie die tot doel heeft de openbare vordering in het leven te roepen en de bestraffing van de dader als gevolg te hebben;

Aangezien de vordering, ingesteld door rechtstreekse dagvaarding, door de N.V. Belgische verzekeringsmaatschappij van de Middenstand, onontvankelijk is;

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE ST-NIKLAAS

1e Kamer — 19 februari 1957.

Voorzitter : M. Dirix.

Rechters : M.M. Blauwaert en Maes.

Referendaris : M. Cloquet.

Advocaten : Mrs Vande Casteele (Gent) en Heynderickx, loco Franssens.

Handelsreiziger. — In casu autonoom reiziger. — Moreel geweld ? — Strafbeding en rekening-courant.

Uit de omstandigheden blijkt, dat verweerder moet geacht worden als autonoom reiziger in dienst te zijn geweest; afwezigheid van een band van ondergeschiktheid.

Het feit, dat de principaal de reiziger voor de keuze heeft gesteld onmiddellijk te worden ontslagen of de verbintenis aan te gaan de schuld van een bepaalde klant zelf te betalen, levert niet noodzakelijk moreel geweld op. Dit is nl. niet het geval, wanneer de reiziger kan geacht worden een fout te hebben begaan door aan zijn principaal een belangrijke bestelling door te geven van een klant, die drie weken later failliet is verklaard.

Het strafbeting, bepaald voor het geval van gerechtelijke vordering tot inning van facturen, moet beperkend worden uitgelegd en mag niet worden toegepast op het saldo van de rekening-courant, waarin bedoelde facturen zijn ingeschreven.

N.V. Schelfhaut-Van Winckel t/ Massy.

Gezien de exploten van dagvaarding van 19 september 1956, betekend door het ambt van deurwaarder Albert Smeets te Peer,

Overwegende dat de eerste vordering tot de betaling strekt van de tegenwaarde van geaccepteerde wissels, voor een bedrag van 22.000 fr.;

dat de tweede vordering tot de betaling strekt van 33.980,75 fr., als debetsaldo van de afrekening betreffende de verrichtingen tussen partijen;

Overwegende dat beide zaken verknocht zijn en dienen samengevoegd te worden, vermits die samenvoeging de beslechting van de vordering « ex cambio » niet zal vertragen, zoals het zal blijken uit het vervolg van onderhavig vonnis;

I. Wat betreft het karakter van de verhuur van de diensten van verweerder.

Overwegende dat verweerder moet geacht worden bij eiseres als autonoom reiziger in dienst geweest te zijn;

Overwegende dat dit spruit uit het geheel van de

omstandigheden betreffende de verhoudingen tussen partijen, en namelijk uit het feit :

— dat verweerder alléén onder vorm van commissie-loon bezoldigd was;

— dat hij zelf een winkel voor eigen rekening hield en voor andere firma's op commissie mocht werken;

— dat eiseres hem geen reiskosten betaalde;

— dat eiseres op hem geen afhoudingen toepaste noch voor de belastingen, noch voor de R.M.Z.;

— dat integendeel de overdrachttaksen op de rekeningen van commissielonen werden aangerekend;

Overwegende dat voormelde omstandigheden alle samen wijzen op de ontstentenis van een band van ondergeschiktheid;

Overwegende dat de verslagen door verweerder opgemaakt hieraan geen afbreuk doen;

dat het inderdaad opvallend is dat alleen de eerste twee verslagen uitweiden over het gebruik van de tijd van verweerder, zoals een bediende het zou doen (voorbeeld : zaterdag 27 mei : wagen terug laten smeren en in orde brengen voor komende week en résumés gemaakt over de verlopen week);

doch dat de volgende rapporten aantonen dat verweerder rap tot het besef kwam dat hij als vrije reiziger geen rekening had te geven aan eiseres over zijn werkmethode noch over het gebruik van zijn tijd, en zich kon vergenoegen nieuws van de cliënten te laten geworden;

dat verweerder dat nieuws trouwens van verslag tot verslag steeds meer beperkte tot de commerciële uitslag;

dat waar zijn eerste verslagen rekenschap gaven van de bezoeken per dag, de volgende slechts de lijst van de bezochte cliënten opgaven per week;

dat zo verweerder in zijn eerste verslag zijn bezoek « op het bureel » aankondigt, hij nooit meer in de volgende verslagen spreekt van het minste contact op het bureel;

Overwegende dat de enkele bepaalde opdrachten welke verweerder van eiseres kreeg, noch door hun inhoud noch door hun toon, van die aard voorkomen dat alleen een werkgever zich dit toelaat tegenover zijn ondergeschikten;

dat zij volkomen stroken met hetgeen het gebruikelijke is voor een committent aan vrije handelsreizigers te vragen;

II. In de vordering sub nr. 4971.

Overwegende dat verweerder ten voordele van eiseres dertig wissels van 2.000 fr. heeft geaccepteerd; dat hij twaalf van gezegde wissels heeft betaald; dat van de andere 18, er op de dag van de dagvaarding 11 eisbaar geworden waren;

Overwegende dat verweerder staande houdt dat hij gezegde wissels slechts onder moreel geweld geaccepteerd heeft;

dat hij beweert dat eiseres hem voor de keus bracht, ofwel de wissels te tekenen ofwel afgedankt te worden;

Overwegende dat eiseres die aantijging afstrijdt en dat verweerder ze niet bewijst en ook niet aanbiedt ze te bewijzen;

Overwegende dat indien de toestemming van verweerder tot zijn acceptatie van de wissels, hem onder geweld mocht afgeperst zijn geweest, het niet begrijpelijk ware dat verweerder hierover geen woord repte in de verschillende mededelingen die hij tot eiseres richtte na zijn afdanking;

Overwegende anderdeels, dat zelfs indien verweerder voor de keus werd gesteld, ofwel onmiddellijk afgedankt te worden ofwel de verbintenis aan te gaan de

schuld van de cliënt Bréban zelf te betalen, dit niet noodzakelijk bedoelt dat het vanwege eiseres onrechtvaardig was verweerder voor die keus te stellen;

dat het antwoord op de kwestie van het rechtvaardig of onrechtvaardig zijn van die houding afhangt van het punt te weten of verweerder al dan niet door eiseres kon geacht worden een fout te hebben begaan met een belangrijke bestelling over te maken van een cliënt die drie weken later failliet werd verklaard;

Overwegende dat het niet tegen een eerlijke handelspraktijk indruist dat een reiziger in de gegeven omstandigheden toegeeft dat het van zijnentwege fout was de bestelling over te maken van een cliënt die de vorige levering niet betaald had en die zo weinige tijd na de levering failliet werd verklaard;

Overwegende dat verweerder thans vraagt dat eiseres een bon zou voorbrengen waarin hij haar attent had gemaakt op de noodzakelijkheid geen nieuwe levering te doen vooraleer de vroegere leveringen door Bréban niet zou betaald geworden zijn;

Overwegende dat het thans blijkt uit de bescheiden welke verweerder zelf voorbrengt, dat eiseres aan die waarschuwing van verweerder wel gevolg heeft gegeven, doch dat juist die waarschuwing te laat gekomen is om te beletten dat reeds drie leveringen op 27 juli, 20 en 31 augustus geschieden;

Overwegende dat verweerderster in die omstandigheden het bedrag van de door hem geaccepteerde wissels verschuldigd blijft;

III. In de vordering sub nr. 4973.

Overwegende dat verweerder de juistheid van de door eiseres opgemaakte rekening betwist en beweert dat hij namelijk recht heeft op meer commissieloon dan eiseres er wel op zijn krediet brengt;

Overwegende dat het onderzoek van de boekhouding van beide partijen door een deskundige, zich in dit opzicht opdringt;

Overwegende dat eiseres ten onrechte aan het debetsaldo van de afrekening het verhogingsbeding toepast, dat voorkomt in haar algemene verkoopsvoorwaarden;

dat er inderdaad een overeenkomst van lopende rekening blijkt te hebben bestaan tussen partijen waarin alle wederzijdse verrichtingen zouden ingeschreven worden om er hun eenzelveheid in te verliezen en als loutere elkander compenserende posten aangezien te worden;

Overwegende dat het strafbding voorzien bij geval van gerechtelijke vordering tot innen van de facturen, in enge zin moet uitgelegd worden en niet mag toegepast worden op het saldo der lopende rekening waarin gezegde facturen ingeschreven worden.

.....

RECHTBANK VAN KOOPHANDEL TE GENT

Kortgeding. — 27 februari 1959.

Voorzitter : M. Tavernier.

Referendaris : M. Van Hauwermeiren.

Advocaten : Mrs. Demeester en van Malleghem.

Bevoegdheid van de vrederechter. — Verhuring van een gedeelte van een standplaats in een slachthuis.

Ofschoon de nieuwe wet van 3 juli 1956 bepaalt, dat elke verbintenis van kooplieden, om het even of zij slaat op onroerende of roerende goederen, als daad van koophandel aan te merken is, blijft de vrederechter bevoegd om kennis te nemen van alle

huurgeschillen. Dit blijkt uit de tekst van artikel 4 van de wet van 3 juli 1956, waarbij de woorden « of bij een bijzondere bepaling » in artikel 12 van de wet op de bevoegdheid werden ingelast.

Cs. Verhaeghen t/ Dierickx.

Overwegende dat de vordering luidt als volgt : « Gedagde zich te horen verplichten om voorlopig, in afwachting van de uitspraak ten gronde, de vleeskamer (box n° 10) in het Stedelijk Slachthuis te Gent, die de partijen tot heden sinds vijf jaar gezamenlijk gebruikten, terug ter beschikking van verzoekers te stellen op dezelfde wijze en voorwaarden als voorheen » ;

« Verzoekers bij verdere weigering van gedagde zich te horen machtigen om toegang en gebruik te nemen van gezegde vleeskamer en dit door alle wettelijke middelen, zo nodig bijgestaan door de daartoe aangezochte Openbare Macht » ;

Overwegende dat sedert verscheidene jaren de standplaats n° 10 in de verkoopzaal van het Slachthuis door het Stadsbestuur aan de heer Dierickx in gebruik gegeven wordt, mits vergoeding ; dat de heer Dierickx dit gebruik ten dele afgestaan heeft aan de heren Verhaeghen, namelijk voor de eerste dagen der week, en dit insgelijks tegen betaling ;

Overwegende dat de verweerder Dierickx thans een einde gesteld heeft aan die overeenkomst met de eisers Verhaeghen, volgens deze laatsten ontijdig en zonder voorafgaande verwittiging noch opzeg ;

Overwegende dat de eisers dus vragen dat zij ten titel van voorlopige maatregel, voor een termijn van zes maanden de standplaats n° 10 verder zouden mogen gebruiken, in afwachting dat zij een andere standplaats vinden ;

Overwegende dat de bovengemelde overeenkomst een huurcontract is ; dat de Vrederechter alleen bevoegd is in zake verhuring, dit op grond van artikel 3, 1° van de wet van 25 maart 1876 ;

Overwegende dat weliswaar, de wet van 25 juli 1956 (lees 3 juli 1956) beschikt dat elke verbintenis van kooplieden, om het even of ze slaat op onroerende of op roerende goederen, als daad van koophandel dient beschouwd ; maar dat aan artikel 12 van de wet van 25 maart 1876 (artikel betreffende de bevoegdheid van de Rechtbank van Koophandel voor alle handelsdaden) door de wet van 1956, artikel 4, een wijziging is gebracht, waaruit blijkt dat de Vrederechter bevoegd blijft voor wat betreft verhuringen ;

dat inderdaad de wet van 1956 beschikt dat bij artikel 12, na de woorden « onder voorbehoud van de door artikel 2, tweede lid » de woorden : « of bij een bijzondere bepaling » ingevoegd worden ;

Overwegende dienvolgens waar vroeger gearzeld werd nopens die bijzondere bevoegdheid van de Vrederechter (zie nota R. De Backer, Jur. Comm. de Bruxelles 1949, blz. 10 ; L. Fredericq, Traité. T. II, blz. 73 ; A. Cloquet, J.F. 1949, blz. 14 ; J. Limpens, Rev. crit. jurispr. 1959, page 97 ; Van Rijn, I, p. 70 ; enz. contra : Van Dievoet) het bijvoegen van het vermelde lid, door de wetgever in de verslagen en de voorbereidende behandeling van de wet van 1956 uitgelegd iedere twijfel uit de weg ruimt : zie voorbereidende besprekingen, doc. parlementaires, Kamer 1955-56 n° 389 n° 6 — verslag der bijzondere commissie onder art. 2 :

« De Minister van Economische Zaken was van oordeel dat de verruiming van het begrip « daad van koophandel » niet tot gevolg mocht hebben dat in zake onroerende goederen, de bevoegdheidsregelen vervat in de wet van 30 april 1951 op de handelsovereenkomsten of in andere bestaande bijzondere wetgevingen worden opgeheven, en hij stelde voor aan het wetsontwerp een

artikel 4 (nieuw) te voegen tot wijziging van art. 12 der wet van 25 maart 1876 op de bevoegdheid. Dit amendement heeft ten doel in dit artikel na de woorden « onder voorbehoud van de door artikel 2, 2° lid » de woorden in te voegen « of bij een bijzondere bepaling... ».

Zie ook Senaat - 1955 - 56 n° 322 blz. 2 - Verslag der bijzondere commissie :

« Verder heeft het nieuwe artikel 4 dat door de Kamer werd voorgesteld, ten doel om geschillen van bevoegdheid te voorkomen. De tegenwoordige bevoegdheid van de Vrederechters en onder meer ter zake van geschillen omtrent de handelshuurovereenkomsten, ondergaat geen wijzigingen door het vermoeden van koophandel dat verbonden wordt aan de daden van de handelaar in verband met onroerende goederen » (zie ook Del Marmol, « L'élargissement du champ de la commercialité », Revue de la Banque 1956, page 498 et s.) ;

Om deze redenen .

Verklaren ons onbevoegd om over de vordering te beslissen ;

Veroordelen de eisers tot de kosten van het geding.

VREDEGERECHT TE ANTWERPEN

2e Kanton. — 1 oktober 1959.

Rechter : M. E. Angenot.

Advocaten : Mrs. E. Verschueren en Paul Pollet.

Rijksdienst voor Maatschappelijke Zekerheid. — Concierge in dienst van de eigenaar van burelen. — Tevens gelast met taken van schoonmaak der burelen der huurders. — Contract van aanneming van werk. — Geen arbeidscontract geen onderworpenheid aan de wetgeving nopens de Maatschappelijke Zekerheid.

Een huurder van burelen die de concierge in dienst van de eigenaar van het gebouw gelast met taken van schoonmaak, valt niet onder toepassing van de Besluit Wet van 28 december 1944, daar hij met deze concierge geen arbeidscontract maar wel een contract van aanneming van werk heeft gesloten.

De meeste aspecten van die overeenkomst zowel in de juridische vorm van het arbeidscontract als in deze van het aannemingscontract kunnen een plaats vinden en zijn bijgevolg niet kenmerkend.

Nochtans kan in dit soort werk een bestaan van band van ondergeschiktheid en mogelijkheid van toezicht wel nagegaan worden door het stellen van verschillende vragen waarop het vonnis ontkennend antwoordt.

Vermits het geenszins bewezen is dat de vervanging zou verboden zijn en dat er integendeel staande gehouden wordt dat de concierge niet alleen het werk doet, is deze mogelijkheid in strijd met het begrip van arbeidscontract.

Rijksdienst voor Maatschappelijke Zekerheid t/
N.V. Van Aken - Boost

Overwegende dat verweerster ontkent een arbeidscontract te hebben aangegaan met de concierge van het gebouw waarin zij een bureau in huur heeft, betreffende de taken van schoonmaak die deze concierge in dat bureau verricht ;

Dat zij op die grond meent niet onder de toepassing van de algemene wetsbeschikkingen over de sociale zekerheid te vallen, en dus de gevorderde bijdragen en bijslagen niet te moeten betalen ;

Dat de concierge in de eerste plaats als loontrekende in dienst is bij de eigenaar van het gebouw, doch volgens een overeenkomst met de huurders zorgt voor de schoonmaak van de handelslokalen buiten de werkuren van die bureaus ;

Dat verweerster die overeenkomst interpreteert als een contract van aanneming van werk ;

Overwegende dat partijen wederzijds een zeker aantal criteria voorstellen om hun interpretatie te vestigen ;

Overwegende dat de meeste aspecten van die overeenkomst zowel in de juridische vorm van het arbeidscontract als in deze van het aannemingscontract een plaats kunnen vinden, en bijgevolg niet kenmerkend zij ;

Dat bijvoorbeeld de omstandigheid dat de concierge een hoofdbezigheid heeft als aangestelde van de eigenaar, wel kan doen vermoeden dat hij als dusdanig zijn werkzaamheid verschuldigd is aan de patroon, doch niet uitsluit dat hij, buiten de werkuren die hij hem moet voorbehouden ook andere werkgevers zou dienen, ofwel als zelfstandig zou optreden om voor deze laatste werken aan te nemen ;

Dat het feit dat er geen loon betaald wordt doch wel een forfaitaire vergoeding, waarmede de arbeider zelf de aankoop en onderhoud van zijn gerief moet betalen, wel een aanduiding schijnt te zijn, doch niet essentieel alleen bij één der der contractvormen past, bij uitsluiting van de andere ;

Dat hetzelfde mag gezegd worden over de korte duur der arbeidsprestatie of over hun doorlopend karakter, dat men ook terugvindt bij abonnementscontracten met aannemers ;

Overwegende dat, meer bepaaldelijk wat de duur betreft, het Hof van Verbreking in zijn arresten, onder andere van 16 november 1956, in zake Kerkfabriek Sint-Martinus te Blegem de thesis verworpen heeft volgens dewelke de arbeidscontracten over taken van minder dan twee per dag buiten de toepassing van de wet op de Maatschappelijke Zekerheid zouden vallen ;

Overwegende dat de economische afhankelijkheid evenmin enige rol kan spelen om de keuze te beïnvloeden ; dat zij overigens geenszins in feite bewezen is ;

Dat de voorafbepaling van het loon ook niet kenmerkend is, noch de voorwaarden van uitkering ervan ;

Dat de afwezigheid van afgifte van een rekening op zegel een zuivere miskennis van een fiscale wet kan uitmaken vanwege een persoon die als aannemer zou optreden, net zoals het verzuim in het aangeven en in het bijdragen aan de Maatschappelijke Zekerheid een inbreuk kan uitmaken vanwege een door een arbeidscontract gebonden werkgever of werknemer, doch geen bewijs van de juridische grondslag van het contract ;

Overwegende dat de reden getrokken uit het feit dat de arbeider waarvan sprake geen ander cliënteel heeft dan de huurders van dit en niet gekend staat als gevestigde firma ook niet steekhoudend is, daar het er niet om gaat te beweren dat de concierge een algemeen schoonmaakbedrijf zou uitbaten, maar wel dat hij met de huurders een zeker aantal contracten van aanneming mondeling zou sluiten ;

Overwegende dat het zonder belang is te weten of in zijn hoedanigheid van concierge in dienst van de eigenaar de betrokken arbeider al dan niet onder de voorschriften van de wet valt ; dat de rechtspraak een ontkennend antwoord heeft gegeven voor huisbewaarders in dienst van particulieren voor franse appartementen die deze laatste bewonen, doch een bevestigend antwoord voor huisbewaarders van handelsge-

bouwen (Rb. Antwerpen, Ibis Kamer, 10 november 1956, J.T. 1957, 26) daar hun werk niet onder het begrip van huishoudelijk dienstcontract valt ;

Dat men dus niet a fortiori kan redeneren om te zeggen dat voor de zeer ondergeschikte bezigheid na de werkuren de wet ook niet toepasselijk zou zijn ;

Overwegende dat het enig begrip dat in casu tot een onderscheid leidt wel te vinden is in de band van ondergeschiktheid ;

Dat nochtans niet al de bestanddelen daarvan, die partijen in dit geding in het licht stellen, beslissend zijn in feite ;

Dat namelijk het gezag, in zo ver het erin bestaat de taak te bepalen en de algemene wijze van uitvoering, gemeen is aan het contract van aanneming voor zulk een klein werk ; dat het toezicht in feite zeer beperkt is, daar het slechts na het voleindigen van het werk min of meer kan uitgeoefend worden door de vaststelling dat het al dan niet goed gedaan werd, hetgeen ook na een aanneming geschiedt ; dat de indienster of de afdanking bijna gelijk staat met het nemen van een abonnement en het afzien daarvan ; dat de bepaling van de plaats van het werk noodzakelijk ingesloten is in het voorwerp van de arbeid : schoonmaken van het bureau ;

Dat, wat de tijd betreft, de enige beperking is, dat het buiten de openingsuren van het bureau geschiedt ;

Overwegende dat nochtans in dit soort werk het bestaan van een band van ondergeschiktheid wel kan nagegaan worden door het stellen van de volgende vragen :

1) Is er een tijd bepaald gedurende dewelke de arbeider zijn volle activiteit moet wijden uitsluitelijk aan de werkgever of meester ?

Overwegende dat er op deze vraag ontkennend moet geantwoord worden, daar het werk zowel op een kwartier tijd mag gedaan worden als op één vol uur, en zowel 's avonds als 's morgens of 's nachts ;

Dat er dus hier geen ondergeschiktheid bewezen is ;

2) Is er een bepaald werk dat zal dienen uitgevoerd te worden en na uitvoering van hetwelk de verplichtingen van de arbeider zullen ophouden, ofwel mag de meester gebeurlijk een bijkomend werk van zijn vak aan de arbeider opleggen totdat de voorziene werktijd verlopen is ?

Overwegende dat het eerste lid van deze vraag met ja en het tweede lid met neen kan beantwoord worden, in het geval van de taak van schoonmaak der burelen, en dat deze antwoorden hier ook wijzen op een afwezigheid van ondergeschiktheid ;

3) Mag de arbeider zich laten helpen of vervangen door een ander persoon ?

Overwegende dat het geenszins bewezen is dat de vervanging zou verboden zijn en dat er integendeel staande gehouden wordt dat de conciërge niet alleen het werk doet, noch overal ;

Dat die mogelijkheid in strijd is met het begrip van het arbeidscontract ;

Overwegende dat het antwoord op de eerste van die drie vragen ook bewijst dat het toezicht gedurende de uitvoering van het werk, dat toch ook een der elementen van de ondergeschiktheid is, niet in deze overeenkomst voorzien kan worden, en dat meteen het gezag ook niet kan uitgeoefend worden dan voor de aanvang van het werk, door wenken die even goed bij de bestelling van een aanneming uitgedrukt worden ; Overwegende dat aanlegger bijgevolg de gegrondheid van zijn interpretatie van de overeenkomst niet bewijst ;

Dat dan ook verweerster terecht besluit dat volgens artikel 2 van de Besluitwet van 28 december 1944, a

contrario, die wet niet toepasselijk is op haar verhouding met de conciërge van het bureau ;

Wij, Vrederechter, rechtdoende tegensprekelijk, wijzen de eis van aanlegger als ongegrond af met de kosten.

NOOT : Dezelfde dag heeft de Heer Vrederechter in dezelfde bewoordingen vonnis geveld in 5 andere zaken.

VREDEGERECHT TE NEERPELT

24 april 1958.

Rechter : M. Roelandts.

Advocaten : Mrs. Dohet (loco Wilems) en Verproeven.

Beslissende eed. — Mag niet slaan op strafbaar feit.

De beslissende eed mag niet worden opgedragen, wanneer hij slaat op het begaan zijn van een strafbaar feit.

De opdracht is in zodanig geval niet ontvankelijk, daar zij er toe strekt in werkelijkheid de delaat het hem ten laste gelegde delikt te doen bekennen, d.w.z. een feit, waarover hij als verdachte niet onder eed mag verhoord worden.

Timmermans t/ Van Endert.

Overwegende dat de vordering van eiser ertoe strekt gedaagde te horen veroordelen tot betaling ener som van 2.000 frank voor de schade opgelopen door de echtgenote van verzoeker, welke door de hond van gedaagde zou aangevallen geweest zijn ;

Overwegende dat gedaagde deze feiten ontkent, beweerende dat zijn hond die dag niet los geweest is ;

Overwegende dat eiser, in die voorwaarden het nodig oordeelt de gedingbeslissende eed op te leggen aan verweerder, waardoor deze dient te zweren dat zijn hond de echtgenote van verzoeker niet aangerand en gebeten heeft ;

Overwegende dat verweerder bereid is de gedingbeslissende eed af te leggen, voor zover deze ontvankelijk is ;

Overwegende dat het afleggen van de beslissende eed, in casu, loopt over het al of niet bestaan van een misdrijf voorzien bij artikel 556, 2° en 3° van het S.W. ;

Overwegende dat : « le serment litisdécisoire n'est pas admissible lorsqu'il porte sur l'existence d'un délit... » (De Page, T.III, n° 1043) ; dat de gedingbeslissende eed aan verweerder opgedragen, naar aanleiding en nopens een misdrijf hem ten laste gelegd in het « inleidend » exploit, waarop bovendien de vordering gesteund is, als niet ontvankelijk dient verklaard (Burg. Rechth. Brussel, 15 juli 1954, R.G.A.R. 1954, n° 5434) ; dat de gedingbeslissende eed, in casu, aan verweerder opgedragen, onontvankelijk is, daar hij ertoe strekt in werkelijkheid, de gedaagde het door hem gepleegde misdrijf te doen bekennen, d.w.z. een feit waarover hij als betichte niet onder eed mag onderhoord worden ;

Om deze redenen :

Verklaren het verzoek van eiser, om de gedingbeslissende eed door verweerder te laten afleggen, als onontvankelijk ;

Wijzen bovendien eiser af van zijn eis en veroordelen hem tot de kosten van het geding.

BIBLIOGRAPHIE

Mr. D. Hazewinkel-Suringa. — De doolhof van het beroepsgeheim. — H. D. Tjeenk Willink & Zoon N.V., Haarlem. 1959. 187 p.

Het vraagstuk van het beroepsgeheim is oneindig; in alle talen werden er reeds menigvuldige werken over geschreven, doch een nauwkeurige en juiste omschrijving ervan is wel nergens te vinden, juist ten gevolge van de omstandigheid dat het beroepsgeheim evolueert met de zich steeds vernieuwende ideeën die leven in de maatschappij.

Het is dus niet te verwonderen dat de wetgever geen definitieve regelen voor de omschrijving van het beroepsgeheim heeft kunnen vaststellen en dat het nodig is de stand van het vraagstuk periodisch opnieuw te onderzoeken.

Dit onderzoek heeft thans Prof. Mevr. D. Hazewinkel-Suringa opnieuw gedaan voor deze tijd en voor Nederland en het boek dat zij zopas heeft gepubliceerd paart aan een alomvattende kennis van het vraagstuk een sierlijkheid van uitdrukking die het lezen van dit werk maakt tot een groot genot.

Het eerste vraagstuk dat schrijfster onderzoekt gaat erom te weten wie gehouden is tot ambts- en beroepsgeheim. De wet geeft geen bepaald richtsnoer noch aangaande de zwijgplicht noch aangaande het zwijgrecht en de geldende normen worden vastgesteld door de rechter in de jurisprudentie. De enkele bepalingen, die voorkomen in de Nederlandse wet, artikel 272 van het Wetboek van Strafrecht, artikel 1946/3 B.W. en artikel 218 van het Wetboek van Strafvordering vormen slechts vage algemeenheden, waarvan de praktische uitwerking volledig berust op de rechter.

Wanneer nu bijzondere wetten en reglementen, die zekere ambten beheersen, het ambtsgeheim regelen en het stilzwijgen opleggen aangaande hetgeen bij de uitoefening van het *ambt* wordt vernomen, is een gelijkaardig richtsnoer niet te vinden voor de *beroepen*, waarvan de uitoefenaars tot zwijgplicht gehouden zijn. Het is de jurisprudentie die het beroepsgeheim oplegt aan artsen, geestelijken en advocaten en eveneens aan de notarissen en de rechterlijke uitspraken berusten essentieel op het motief «dat het beroep een aanzienlijk algemeen belang dient». Wanneer deskundige hulp onmisbaar is en wanneer een verhouding van volledig vertrouwen tussen de uitoefenaar van het beroep en de particulier onontbeerlijk is, zal beroepsgeheim aanwezig zijn, volledig buiten alle wettelijke bepaling en ook buiten overeenkomst.

De auteur gaat dan na op welke wijze dit algemeen principe uitgewerkt is geworden in de jurisprudentie in de eerste plaats betreffende het artsenberoep. Al voorziet de eed, welke de arts in Nederland dient af te leggen, geen zwijgplicht tegenover het gerecht, wordt toch door de rechtspraak steeds aan de arts het «verschoningsrecht» toegekend en schrijfster is dan ook van oordeel dat de artsen-*eed*, die enkel verwarring sticht, zou dienen afgeschaft te worden.

Ook wat de advocaat betreft is de vertrouwensverhouding tussen raadsman en cliënt de essentie van dit beroep, waardoor een zeer gewichtig algemeen belang gediend wordt en hier dus ook is het beroepsgeheim en het verschoningsrecht tegenover de justitie aanwezig. Hetzelfde beginsel geldt bij de uitoefening van de taak van de geestelijken.

Schrijfster gaat dan na hoe de toestand zich voordoet in andere landen. In Engeland b.v. wordt alleen aan de advocaat een verschoningsrecht tegenover het

gerecht toegekend, terwijl in Rusland voor het beroepsgeheim geen plaats meer is.

Mevr. D. Hazewinkel-Suringa wijst er op dat het beroepsgeheim doorheen de geschiedenis slechts na zware strijd is kunnen verworven worden en dat er steeds voortdurend is dienen gestreden om het te handhaven en zij geeft hiervan een reeks treffende voorbeelden.

Er doen zich echter gevallen voor waarin het algemeen belang eist dat het beroepsgeheim zou worden doorbroken, b.v. bij het aangeven door een geneesheer van besmettelijke ziekten, omdat hier de aangifte een zwaarder sociaal belang waarborgt dan het zwijgen.

Zeer wankel staat nog het zwijgrecht van zekere andere beroepen, zoals datgene van bankiers, belastingconsulenten, accountants, alsook van de verschillende tegenwoordige sociale ambtenaren en wij vernemen hier wat de Nederlandse jurisprudentie op dit gebied in de laatste tijd heeft beslist. In algemene zin wordt wel het zwijgrecht «*erga omnes*» erkend, doch niet ten opzichte van de hiërarchische overheid noch van de justitie.

De auteur gaat verder de problemen na die zich stellen in verband met het zwijgrecht van de politie, b.v. bij het doen kennen van inlichtingsbronnen, en datgene van de journalist.

In de volgende hoofdstukken wordt het probleem behandeld welk de inhoud en de omvang is van zwijgrecht en zwijgplicht en of het geheim absoluut of relatief is. Ook deze vraagstukken worden opgelost aan de hand van het beginsel dat binnen het geheim valt al wat onmiddellijk verband houdt met de noodzakelijke vertrouwensverhouding. Toch is in de tegenwoordige tijd het absoluut geheim moeilijk te handhaven. Er dient steeds overgegaan te worden tot een belangenafweging en wanneer sommige belangen voor de gemeenschap hoger geschat worden dan het geheim zal dit noodzakelijkerwijze moeten wijken. Zo stelt de schrijfster vast dat ten opzichte van de justitie meer en meer het beroepsgeheim wordt doorbroken.

De wetgever zelf heeft in tal van wetten inbreuken op het beroepsgeheim gepleegd vooral in verband met de uitoefening van de geneeskunde. Ook het beroepsgeheim van de advocaat is aangetast geworden zo b.v. waar de Noorse wet de advocaat verplicht te spreken wanneer daardoor de veroordeling van een onschuldige zou kunnen voorkomen worden.

Delicate problemen stellen zich in verband met het levensverzekeringsbedrijf en de sociale verzekeringen. Het is ook mogelijk dat een arts of een advocaat niet meer aan het absoluut zwijgen zou gebonden zijn wanneer zijn eigen positie daardoor in het gedrang zou komen, b.v. in geval van klacht vanwege zijn cliënt.

Over al deze vraagstukken deelt Mevr. Hazewinkel-Suringa mede welke de oplossingen zijn die in de bijzonderste Europese landen worden aanvaard en zij vergelijkt ze met de oplossingen die in Nederland gelden. En wanneer ook het doorbreken van het beroepsgeheim door de belanghebbende zelf in sommige gevallen mogelijk is, stelt men vast dat aan het absoluut karakter van het geheim niet kan vastgehouden worden. Toch is beperking tot het uiterste steeds geboden.

Er bestaat nu geen onverbreekelijk verband tussen zwijgplicht en zwijgrecht; het ene is onafhankelijk van het andere, al bestaat er in Nederland wel bij de beroepsgeheimhouders tussen beiden een vaste correlatie. Treffende voorbeelden illustreren hier het onderzoek.

Schrijfster onderlijnt dat de Nederlandse wetgever

een der weinigen is die de lijn consequent heeft doorgetrokken, terwijl in het buitenland zeer zuinig wordt omgesprongen met de erkenning van het zwijgrecht.

Hoe zal de nu controle uitgeoefend worden op het inroepen van het verschoningsrecht? Het is enkel de rechter die hiertoe kan overgaan, doch zijn onderzoek mag natuurlijk op zichzelf niet van aard zijn het geheim reeds a priori aan te tasten en zijn functie dient er zich toe te beperken na te gaan of in een bepaald geval er gronden *kunnen* aanwezig zijn dat de feiten zouden *kunnen* vallen onder het beroepsgeheim. Andere controlemiddelen, die wel eens worden aanbevolen, worden door schrijfster afgewezen.

Het boek van Mevr. Hazewinkel-Suringa geeft ons een uitstekend overzicht van het zo belangrijk vraagstuk betreffende het beroepsgeheim, zoals dit zich thans stelt in Nederland en in de vreemde. Meerdere malen wordt ook hierbij het Belgisch recht betrokken en het geheel is een originele en diepgaande studie van een uiterst delicaat en fel omstreden probleem.

De door de auteur voorgestelde oplossingen berusten op de logische toepassing van een onbetwistbaar principe en kunnen dus voor ons land ook van de grootste betekenis zijn. De Vlaamse juristen zullen er dus het grootste belang bij hebben van dit voortreffelijk boek kennis te nemen.

René Victor.

BALIELEVEN

Vlaams Pleitgenootschap bij de Balie te Brussel

Op donderdag 19 november aanstaande, om 20.30 u., in de zaal van de plechtige zittingen van het Hof van cassatie, zal Professor Mr A.M. Donner, President van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen, een lezing houden over het Hof van Justitie waarvan hij het voorzitterschap waarneemt.

Plechtige openingszitting van de Conferentie der Jonge Balie te Mechelen

Op zaterdag, 24 oktober 1959, had in de troonzaal van het gerechtshof te Mechelen de plechtige openingszitting plaats van de Conferentie der Jonge Balie. Het bestuur had de uitstekende gedachte gehad Mr. Wijckerheld Bisdom, oud-deken van de Orde der Advocaten bij de Hoge Raad der Nederlanden, uit te nodigen om de feestrede te houden.

Deze grote Nederlandse jurist had als onderwerp gekozen « Het nieuwe Nederlandse Burgerlijke Wetboek in wording ».

Het is vanzelfsprekend dat én de personaliteit van de redenaar én de actualiteit van het onderwerp de grootste belangstelling hadden verwekt. Het was dan ook voor een bomvolle zaal dat de voorzitter van de conferentie, Mr. V. Dewachter, de zitting opende met naast hem Mr. J. Verhaver als ondervoorzitter en Mr. L. Van de Velde als secretaris. De Heer Stafhouder der Balie van Mechelen, Mr. Van de Mert, had plaats genomen naast de voorzitter. Zeer talrijke hoogwaardigheidsbekleders en magistraten hadden er aan gehouden de zitting bij te wonen, waaronder wij enkel vermelden de afgevaardigde van Zijne Eminentie de Kardinaal, de Voorzitter van de Rechtbank, de Procureur des Konings, de arrondissementscommissaris, de plaatscommandant, verschillende volksvertegenwoordigers en senatoren en talrijke afgevaardigden van de zusterconferenties.

De voorzitter Mr. V. Dewachter begroette al de aanwezigen in uitstekende bewoordingen en verleende dan het woord aan Mr. Wijckerheld Bisdom. De rede van deze laatste was een meesterlijke uiteenzetting betreffende de taak die aan de betreurde Prof. Meijers was opgedragen geworden om voor Nederland een nieuw Burgerlijk Wetboek uit te werken. Hij zette de methode uiteen die door Meijers was gevolgd geworden, weidde uit over de indeling van het nieuw wetboek en deed dan een reeks steekproeven om met alle duidelijkheid verschillende nieuwigheden, die in het wetboek voorkwamen, toe te lichten.

Dit alles werd uiteengezet in een overheerlijk Nederlands en het was een werkelijk genot Mr. Wijckerheld Bisdom te beluisteren, zowel wegens de prachtige vorm als wegens de uiterst interessante inhoud zijner rede.

Wij hebben het groot genoegen te kunnen mededelen aan onze lezers dat Mr. Wijckerheld Bisdom er in toegestemd heeft dat zijn rede in het Rechtskundig Weekblad zou gepubliceerd worden. De tekst zal de volgende week verschijnen en wij zijn de geachte deken zeer erkentelijk voor dit blijk van sympathie en belangstelling voor het Rechtskundig Weekblad.

Na Mr. Wijckerheld Bisdom voerde de Heer Stafhouder Van de Mert het woord om de redenaar te danken en om zijn bewondering te uiten over de schitterende voordracht, waarna hij piëteitvolle woorden wijdde aan de nagedachtenis van de Heer ere-Voorzitter Edward Hellemans en de jonge confraters aanspoorde tot enthousiasme voor hun beroep en gewetensvolle uitoefening van de beroepsregelen.

Na deze prachtige zitting bood het bestuur een receptie aan in de bibliotheek van het Gerechtshof, waar de aanwezigen nog geruime tijd de gelegenheid hadden van gedachten te wisselen over deze zo welgeslaagde vergadering.

Plechtige openingszitting van de Conferentie der Jonge Balie te Kortrijk

Op zaterdag, 24 oktober 1959, had te Kortrijk de plechtige openingszitting plaats van de Conferentie der Jonge Balie. De zitting werd bijgewoond door verschillende magistraten en advocaten, waaronder de Voorzitter van de Rechtbank van Eerste Aanleg, zitting houdende te Kortrijk, de Voorzitter van de Rechtbank van Koophandel, zetelende in dezelfde stad, de Heer Procureur des Konings, stafhouder Biltris, Voorzitter van het Verbond der Belgische Advocaten, en meerdere afgevaardigden van de zusterconferenties.

Na op de hem eigen wijze in passende woorden de aanwezigen hartelijk te hebben verwelkomd en voor hun belangstelling te hebben bedankt, leidde Voorzitter Mr G. Van Wonterghem de openingsredenaar in, Mr Garrevoet, waarvan hij de bijzondere verdienste onderlijnde de kiese en lastige taak van het uitspreken der openingsrede te hebben op zich genomen en zulks nog wel in een taal die niet die is waarin hij studeerde en opgevoed werd.

Mr Garrevoet, die sprak over « Balzac en de Vrouw » nodigde dan zijn toehoorders uit tot een « Spaziergang » doorheen het leven van de Balzac, wiens persoonlijkheid hij schetste en over wiens sensualistisch temperament hij breedvoeriger uitweidde. Aan de hand van de verschillende opeenvolgende, door spreker tot in bijzonderheden ontlede liefdesintriges van de Balzac met adellijke en niet adellijke, jongere en oudere, rijke en minder rijke dames, illustreerde hij hoe de Balzac, in al zijn genialiteit en veelzijdigheid, de rusteloze temperamentvolle — alhoewel weinig succesrijke — zoeker was naar de geliefde die tegelijk bevrijding zou kunnen

brengen voor zijn zinnelijke en seksuele onrust en een oplossing voor de ernstige chronische financiële moeilijkheden waarmee hij voortdurend te kampen had.

Deze rede, die vanuit oratorisch standpunt beschouwd door spreker blijkbaar eerder als een lezing werd opgevat, valt de onmiskenbare verdienste ten deel het onderwerp, binnen de grenzen waarin de spreker bedoeld had het te beperken, op een zeer volledige wijze te hebben behandeld. Zij getuigde van een verheugende belangstelling voor en een grondige kennis van een stof die geen onmiddellijk en rechtstreeks verband met de beroepsactiviteit vertoont alsmede van een ruime cultuur en een veelzijdige ontwikkeling. Het warm applaus dat spreker in ontvangst mocht nemen was dan ook ruimschoots verdiend.

Tintelend van fijne humor en sprankelend van wel-sprekendheid was de kritiek van stafhouder De Gryze die, na de verdiensten van de openingsredenaar in het licht te hebben gesteld, de wijze waarop de redenaar het onderwerp beperkte minder gelukkig noemde.

Erkennend dat de veelzijdigheid van een figuur als de Balzac de spreker noodzakelijk tot beperking dwong, toonde hij aan, en dit aan de hand van meerdere

oordeelkundig gekozen citaten uit het omvangrijk werk van de grote franse romancier, welk vruchtbaar en dankbaar en tevens belangrijker en belangwekkender werkkerrein de redenaar zou gevonden hebben, hadde hij zich bij zijn onvermijdelijke beperking in een andere richting georiënteerd en zijn aandacht besteed aan de verhouding: « Balzac en het Gerecht ».

's Avonds verbroederden magistraten en advocaten tijdens het traditioneel banket aan rijk voorziene tafels. Gastronomische genoegens wisselden af met die van geestige tafelspeechen en een licht ondeugende maar koddige « bêtisier » besloot deze zeer geslaagde hoogdag van de Conferentie der Jonge Balie te Kortrijk.

Conferentie-Comité bij de Rechtbank van 1e aanleg te Ieper

Op uitnodiging van het Conferentie-Comité, houdt oud-Minister Senator P.M. Orban, op zaterdag 14 november 1959 te 16 uur, in de grote gehoorzaal der rechtbank van eerste aanleg te Ieper, een lezing met als onderwerp « De rechten der gehuwde vrouw — kritische beschouwingen ».

De Voorzorgskas der Advocaten

Hoe staat het met dat zorgenkind van onze Balies ? Niet alleen werd het wicht in 't leven gehouden maar, het is nu flink en stevig aan het opschieten.

Geen verdere beschouwingen ! Feiten en cijfers spreken duidelijke taal !

Gesticht op 17 maart 1951, werden de statuten opvolgendelijk gewijzigd en aangepast aan de vereisten van de wet, of aan de belangen van de deelgenoten op 12 juni 1954 - 11 oktober 1956 - 4 april 1957.

De aansluiting werd toegestaan aan de pleitbezorgers.

Door Koninklijk Besluit van 22 juni 1957 werd de Voorzorgskas erkend om voor hare leden de uitvoering te verzekeren van de wet van 30 juni 1956, op het ouderdomspensioen van de zelfstandige arbeiders.

I. Ledental.

Op 31 december 1957 bedroeg het aantal aangesloten leden bij de Voorzorgskas 3.105 advocaten en 95 pleitbezorgers.

Op 31 december 1958 steeg dit aantal tot 3.304 advocaten ; het aantal pleitbezorgers bleef ongewijzigd. Einde 1958 wees dus een totaal uit, van 3.399 leden.

II. Pensioenen en Hulpbetoon.

Sinds het ontstaan, werden volgende bedragen uitgekeerd :

Pensioenen :

Voor dienstjaar 1955	. .	3.610.130
1956	. .	3.852.033
1957	. .	4.205.299
1958	. (	4.608.990
		(408.364 aan weduwen
(Tot 30 sept.) 1959	. (	3.404.267
		(393.633 aan weduwen

20.482.716 franken.

Vergoedingen :

Als hulp bestemd in speciale gevallen voor aangesloten die de pensioenleeftijd niet hadden bereikt, maar die getroffen werden, in hunne gezondheid of in hun gezin, ingevolge ernstige omstandigheden :

1954	. . .	14.000
1955	. . .	40.000
1956	. . .	365.332
1957	. . .	455.896
1958	. . (	241.585
		(264.585 weduwen
(Tot 30 sept.) 1959	. . (	166.125
		(210.000 weduwen
		1.757.523 franken.

Deze bezorging van pensioenen en wederzijds professionele hulp, getuigt welsprekend van de wijze waarop de Voorzorgskas de doelstelling van hare oprichting heeft nageleefd, en door de solidariteit en werkelijke confraterniteit, opluchting heeft gebracht in vaak pijnlijke toestanden.

Bovenstaande cijfers behelzen de voordelen verstrekt door de extra-wettelijke Kas.

Inderdaad, bij toepassing van de wet van 30 juni 1956 heeft de wettelijke Kas aan de rechthebbenden, in 1958, en in 1959 eveneens, de pensioenen bezorgd die de wet oplegt.

III. Beheer.

De boekhouding en de rekenplichtige diensten werden bij toepassing van de wet van 30 juni 1956, noodzakelijkerwijze verdeeld in de wettelijke dienst, bevoegd voor bezorging van de wettelijke pensioenen, en de andere voor het beheer van het vermogen dat op contractuele gronden werd samengesteld.

Op einde september 1959 beheerde de Voorzorgskas een vermogen van meer dan zeventig miljoen franken.

De financiële toestand der Kas is gezond.

De verslagen door de Beheerraad op de algemene vergadering van 11 april 1959 voorgebracht, wijzen op die verheugende toestand. Het reservefonds wordt met strenge stiptheid aangelegd. De actuariële vooruitzichten zijn trouw bevestigd, en bewijzen de nauwgezetheid en de bevoegdheid van de technische diensten van de Kas.

Waar voorheen herhaaldelijk werd betreurd, dat

sommige Balies de bijdragen van de leden tot jammerlijke schade van de Voorzorgskas, met te veel vertraging verzenden, dient er met voldoening aangestipt te worden, dat in de loop van dit jaar de meeste Balies dit verzuim hebben vermeden. Tachtig procent der Balies stellen alles in het werk om die afbetaling in korrekte mate te bespoedigen. Indien die vertraagde afbetaling voor het dienstjaar 1956, en voor het dienstjaar 1957, respectievelijk aan de Voorzorgskas een verlies aan rente berokkende van respectievelijk 305.554 en 122.887 franken, dan stellen de vooruitzichten voor dit jaar een verhoging van rente daar, die ongeveer 400.000 fr. zal bereiken, die verhoging uitsluitend verwekt zijnde door de vluigere afbetaling.

De ondervinding heeft trouwens geleerd hoe de energie van de Stafhouders, en de waakzaamheid van de Schatbewaarders der Balies, in die merkelijke verbetering een overwegende rol speelden.

Enkele Balies — hoewel in grote minderheid — blijken nog niet afdoende bewust te zijn welke nadelen zij, door de vertraagde storting van de bijdragen, aan de Voorzorgskas berokkenen.

Die onachtzaamheid moge weldra tot het verleden behoren.

IV. Grieven en wensen.

Sommige leden jammeren dat een pensioen van 24.000 fr., spijs alles, onvoldoende blijkt! Het is opvallend hoe die mening vaak geopperd wordt bij de leden die reeds van het pensioen genieten. Een moment nadenken zou deze leden, die genieten van de solidariteit van de Balies, tot meer bescheidenheid moeten stemmen.

Van veel grotere waarde is de bezorgdheid van de jongere confraters. — Zij is het die vóór alles de aandacht wekt van de Voorzorgskas.

Niemand zal nochtans loochenen, dat met de bescheiden bijdragen waarover de Voorzorgskas beschikt, deze, na een tijdruimte van vijf jaren normale werking, er in geslaagd is, een solidariteitsprogramma uit te voeren, dat geleid heeft tot een uitkering van meer dan 22 miljoen franken!

Dit is geschied omdat ieder van de aangesloten advocaten en pleitbezorgers jaarlijks 3.500 franken, (amper 100 goudfranken) hebben aangebracht, of 69 franken per week!

Mogelijk zal bij een andere gelegenheid gewezen worden op de bevindingen van de becijferingen door de technische diensten verricht, op grond van de hedendaagse inkomsten, tot het jaar 1998.

Zij zijn uiterst aanmoedigend voor de jongeren.

In die opgaven ligt een gewichtige spoorslag om de advocaten en pleitbezorgers attent te maken op de mogelijkheden, aan diegenen die nog op jongere leeftijd zijn, een oude dag voor te bereiden, waarbij hun een pensioen zou verzekerd worden, dat meer in verhouding staat met de eisen van hun stand in de maatschappij.

Doch tevens zouden merkelijke verbeteringen kunnen aangebracht worden voor de gevallen waarbij het noodlot de aangeslotenen zou treffen in hun gezondheid, en meer waarborgen bieden voor hun gezin.

De Voorzorgskas bewijst hare leefbaarheid.

In een latere bijdrage zal aangetoond worden hoe zij in staat kan gesteld worden om aan haar leden een veel ruimere zekerheid te bezorgen dan nu reeds het geval is.

C.v.d.P.

TIJDSCHRIFTEN

Omnilegie : jrg. 1959 - nr. 9 :

Wetgeving.

Algemeen fiscaal tijdschrift : jrg. 1959 - nr. 1 :

A. Tiberghien, De Interpretatie van de fiscale wet.

Nederlands Juristenblad : jrg. 1959 - nr. 36 :

J. In 't Veld, Wijziging van de Dienstplichtwet. — G. E. Langemeijer, Elfde Westduitse-Nederlandse Juristenbijeenkomst.

Advokatenblad : jrg. 1959 - nr. 8 :

P. W. Van Doorne, Verplichting tot vertegenwoordiging? — F. W. Adriaanse, Het XXXIe jaarcongres van de Franse advocatenvereniging. — J. A. Kramer, Rechtsproblemen van de gemeenschappelijke markt. — M. W. A. Th. Huysmans, Sluitingszitting 1959 van de jonge Balie bij de Hoge Raad der Nederlanden. — J. Th. Vermeulen, De vergadering te Zutphen.

Weekblad voor Privaatrecht, Notaris-amt en Registratie : jrg. 1959 - nr. 4602 :

H. G. M. van der Voort, Administratie van effecten (I).

Journal des Tribunaux : jrg. 1959 - nr. 4250 :

M. Patin, La prévention du crime. — R. Van Der Made, L'arrête royal du 3 avril 1953 concernant les débits de boissons fermentées.

Annales de Droit et de Sciences Politiques : jrg. 1959 - nr. 3 :

Monseigneur H. Van Waeyenbergh, René Piret. — Jean-G. Renauld, Eloge académique du Professeur René Piret. — R. Van Lint, La loi sur les petits héritages à travers la jurisprudence de la Cour de Cassation. — Fr. Rigaux, La protection de la personnalité en droit international privé. e

Revue de Droit Familial : jrg. 1959 - nr. 3 :

Législation : Loi du 22 juin 1959 relative aux droits de la femme mariée séparée de biens. — Arrête royal du 15 juillet 1959 organisant l'octroi de subventions pour les cours, conférences et journées d'étude de nature à promouvoir l'éducation familiale et à favoriser l'épanouissement de la vie familiale.

Recueil de Jurisprudence du Droit Administratif et du Conseil d'Etat : jrg. 1959 - nr. 3 :

H. Matton, La réforme de la comptabilité de l'Etat. — J. Hoeffler, Les procédures administratives en matière d'urbanisme et de construction. — J. Putzeys, Les élections communales du 12 octobre 1958 devant le Conseil d'Etat. — V. Crabbe, La commission, moyen d'administration.

Revue française de Science Politique : jrg. 1959 - nr. 3 :

Fr. Luchaire, Les grandes tendances de l'évolution politique. — G. Balandier, Le contexte sociologique de la vie politique. — R. Aron, Les conséquences économiques de l'évolution politique. — J.-L. Quermonne, La sous-administration et les politiques d'équipement administratifs. — Ph. Guillemin, La structure des premiers gouvernements locaux en Afrique noire. — M. Merle, Les relations extérieures de la Côte d'Ivoire.

Recueil Dalloz : jrg. 1959 - nr. 34 :

P. L. Josse, Le nouveau régime des plans d'urbanisme et le droit de l'expropriation.